Bajai Honismeret

2006. június | XVII. évfolyam 6. (188.) szám | Ára: 200 Ft

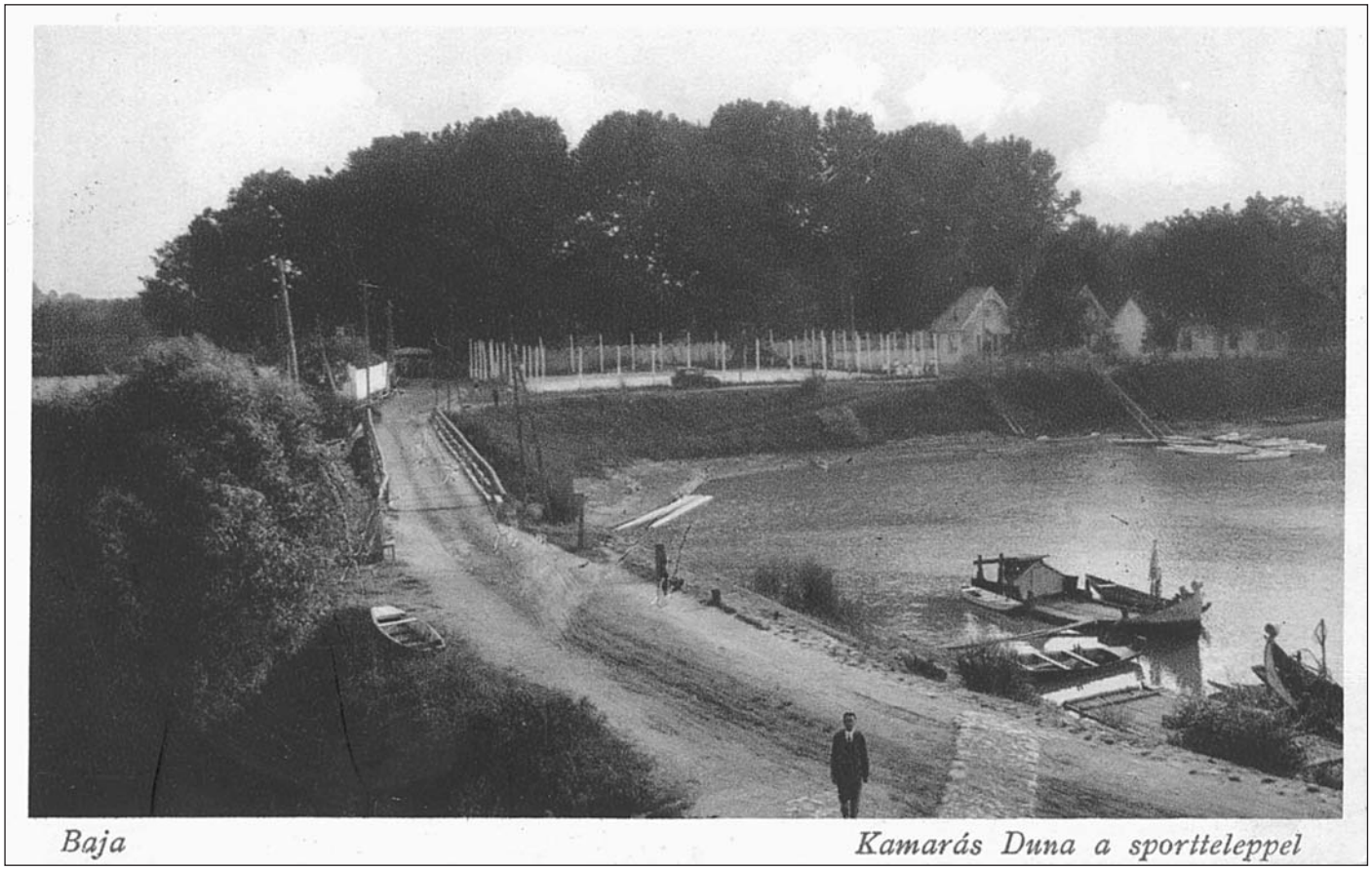

Képeslap az 1930-as évek elejéről *Dr. Péter Árpád tulajdona*

A nándorfehérvári diadal

I.

2006-ban számos neves történelmi esemény kerek évfordulójára emlékezünk mind a magyar, mind pedig az egyetemes történelemben. Az 550 évvel ezelőtt történt nándorfehérvári győzelem ezeknek a sorából is kiemelkedik, hiszen a hős várvédők diadala az egész nyugati keresztény világba elvitte Magyarország hírnevét, és bő fél évszázadot adott Európának arra, hogy felkészüljön az oszmán hódítók újabb támadásaira. Magyarország virágkorának ez az eseménye így mindenképp érdemes arra, hogy részletesebben visszatekintsünk a várostrom történetére.

Előzmények

Az Oszmán-török Birodalom alig több mint egy évszázad alatt vált jelentéktelen kis-ázsiai (anatóliai) emirátusból egy több kontinensre kiterjedő, hódító világbirodalommá. A törökök a 14. század végén vetették meg a lábukat európai területen, majd fokozatosan hozzáláttak a balkáni területek alávetéséhez, később végleges hódoltatásához. Magyar seregek először 1375-ben kerültek szembe az oszmánokkal, de az ország határaira ekkor még nem tartották veszélyesnek őket. A 15. század első harmadában azonban a balkáni ütközőállamok nagy része (Havasalföld, Moldva, Bosznia, Szerbia jelentős része) is török fennhatóság vagy befolyás alá került, és ezáltal Magyarország déli és erdélyi megyéi is egyre gyakrabban ki voltak téve a portyázó török csapatok támadásainak.

Mindez szükségessé tette a magyar végvárrendszer megerősítését, amelynek alapjait – az általa vezetett európai keresztes hadak nikápolyi veresége után – Luxemburgi Zsigmond (1387-1437) vetette meg. A megerősítés lényege az volt, hogy az al-dunai várakat királyi kézbe

vette, illetve a király saját költségén, a védelemért felelős katonabárók által számos új várat is építtetett. A királyi várakat és uradalmakat kivonta az egymással rivalizáló országbárók befolyása alól, és tőle függő királyi várnagyokat, illetve katonabárókat (kapitányokat) bízott meg kormányzásukkal. A végvárak ellátását a számukra kiutalt temesvári-kevei sókamara, az általuk behajtott kamara haszna nevű adó, valamint a lefoglalt vagy saját embereik révén igazgatott egyházi javadalmak bevétele biztosította. A király megpróbálkozott a mezei hadak ütőképességének növelésével is, ám a nemesek általános felkelésére építő sereget csak védelmi célból, a király fősége alatt és csak korlátozott időre (kb. 15 napra) lehetett igénybe venni. Az 1430-as években megkísérelték a nemesi banderiális hadsereg reformját is, ám a magyar mezei hadak gerincét ezután is a király, illetve az országos tisztséget viselő bárók által kiállított könnyűlovasság képezte. A Zsigmond által lefektetett védelmi rendszer a belső anarchikus viszonyok, trónviszályok, a bárói ligák hatalmi harcai következtében már az 1430-as évekre sebezhetővé vált, és egyre kevésbé tudta feltartóztatni az egyre gyakoribbá váló oszmán portyákat és a Délvidék pusztulását.

Némileg változtatott a helyzeten Hunyadi János fellépése, aki az 1440-es években vívott sikeres hadjárataival (ld. később) lerombolta az oszmánok verhetetlenségi mítoszát; igaz, az általa vezetett, európai támadó (keresztes) hadjáratok azt is bebizonyították, hogy komolyabb európai összefogás híján a törökök végleges kiűzése a kontinensről hiú ábránd csupán.

Ennél is jobban sokkolta a keresztény világot az a hír, hogy 1453. május 29-én alig 54 napos ostrom után az oszmánok elfoglalták a keresztény világ akkor legnagyobb városát, a bevehetetlennek hitt Konstantinápolyt, amit a szultán hamarosan birodalma fővárosává tett. (A sors furcsasága, hogy a város bevételében a döntő szerepet az erdélyi magyar Orbán mester által öntött ágyúk játszották.) A hódítás stratégiai jelentősége még az eszmeinél is nagyobb volt: egy csapásra megszüntette ugyanis az oszmánok európai és kis-ázsiai birodalomrészeinek szétszakítottságát, és a város minden ezt követő európai oszmán hadjárat logisztikai központja lett. Ha addig esetleg volt is remény az oszmánok kiszorítására Európából, az attól kezdve csaknem lehetetlenné vált. A törökök terjeszkedési politikája Európában a korábbiaknál tartósabb sikereket hozott.

Magyarország veszélyeztetettsége tovább nőtt azután, hogy II. Mehmed szultán serege 1455-ben lerohanta Szerbiát, és annak legnagyobb részét el is foglalta. A szultán azonban tudatában volt annak is, hogy szerbiai uralma csak Magyarország megtörése esetén lehet tartós, s ehhez Nándorfehérvár megszerzése kulcsfontosságú lett volna. Ezért csak idő kérdése volt, mikor fordul a Magyar Királyság ellen. Azt már 1455-ben tudatták a magyarokkal, hogy a törökök három- és kétsoros evezős hajókat építenek, majd 1456 márciusában kiderült, hogy a szultán Üsküpben (Skopje) ostromgépeket gyűjt, és hamar kiszivárogtak azok a hírek is, hogy a tervezett hadjárat célja Nándorfehérvár és Szendrő (Smederevo, a maradék Szerbia fővárosa) ostroma lesz.

Ezzel szemben Magyarországon csak késve indultak meg a védelem előkészületei. Az 1456 februárjában Budán tartott országgyűlésen megjelent Don Juan de Carvajal pápai legátus, aki beszámolt arról, hogy a pápa által pénzelt flotta hamarosan az Égei-tengeren indít támadást a szultáni flotta ellen – igaz, csak a nyári aratás után. Carvajal egyúttal felovasta a pápai keresztházdető rendeletet, és felhatalmazta az ekkor már Magyarországon tartózkodó Kapisztrán János (Giovanni da Capestrano) itáliai minorita szerzetest keresztesek toborzására. Amikor áprilisban híre ment, hogy a szultán személyesen vezeti az oszmán sereget, elrendelték, hogy katonákat kell küldeni a déli végekre, ám Hunyadi kb. 10 ezer fős seregén kívül jelentősebb haderő nem gyűlt össze még akkor sem, amikor – jókora késéssel – meghirdették a nemesi felkelést is. Kapisztrán ezzel szemben az ország különböző részeiben számos keresztest toborzott, csak éppen túl korán: nagy részüket – mivel élelmezésük és ellátásuk nem volt megoldva – további intézkedésig hazaküldték, s aztán ők már nem is harcoltak többet. Ugyanígy járt az Európa más vidékein toborzott kereszteshad is, ők még július végén is Pozsony környékén vesztegeltek. Az ifjú V. László király vadászatra hivatkozva június elején Bécsbe ment, így nem csoda, hogy elmaradtak a bárók és főpapok bandériumai is. Egyedül a fenyegetett déli megyék vegyes nemzetiségű lakosságára lehetett számítani, akik nagy tömegekben gyülekeztek Kapisztrán zászlaja alá, de az ő harcértékük és fegyverzetük sem volt kielégítő. Számuk kb. 20-30 ezer lehetett. A Hunyadi sógora, Szilágyi Mihály által parancsnokolt vár védőinek száma kb. 6-7 ezer fő volt.

A szultán végül 1456 májusában indult el a hadjáratra. Seregének létszáma összesen 150 ezer fő lehetett, ebből kb. 60-70 ezer lehetett a nagyobb harcértékű – mezei csatákban vagy ostromnál alkalmazható – katonák száma. A szárazföldi hadak Drinápolyban (Edirne), a hajóhadak pedig Vidinben gyülekeztek, míg az ágyúk egy részét Üsküpben öntötték a Bizáncból zsákmányolt harangokból. A hatalmas ostromló sereg július első napjaiban érkezett meg a vár alá, amikor Hunyadi lassan gyülekező serege még csak útban volt a déli végek felé.

III. Calixtus pápa a kereszténységre leselkedő oszmán veszedelem árnyékában 1456. június 29-én terjedelmes bullát adott ki, amelyben kéri a papokat, hogy mindenütt hívják fel a figyelmet a helyzet súlyosságára, imádkozzanak. És hogy minden hívő átérezze a veszélyt, meghagyja, hogy mindenütt a nona (délután három óra) és a vespera (az esti ima ideje) közötti időben félóránként, háromszor egymás után húzzák meg a harangokat, és mondjanak el egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet. Ezenkívül minden hónap első vasárnapján tartsanak a pogányok ellen mondott misével egybekötött körmenetet, amelynek résztvevői hét év és ugyanannyiszor negyven nap búcsút nyernek. A hagyomány e bulla kiadását tekinti a déli harangszó eredetének, holott a rendelkezés eredetileg csak a keresztes hadjárat időtartamára (és mint láttuk, nem is délre) vonatkozott. A mindenkori déli harangszót csak VI. Sándor pápa rendelte el 1500-ban, amikor Európát újból török veszély fenyegette. Ezzel azt akarta sugallni, hogy a kereszténység védelme nem pillanatnyi feladat, hanem minden időben és helyen fontos kötelesség.

A helyszín

Nándorfehérvárt (Belgrádot) nem véletlenül nevezték a kortársak Magyarország déli kapujának. Mai szemmel nézve talán érthetetlen, miért létfontosságú egy-egy vár bevétele, amikor egy ország belsejét számos úton meg lehet közelíteni. Nagy hadsereg mozgatása esetében azonban jóval bonyolultabb a helyzet; ennek vezetése komoly szállítási és ellátási feladatokat is jelent. A sereget élelmezni kell, az állatoknak takarmányt kell biztosítani, nem beszélve az egészséges ivóvízzel való ellátásról. Csak egy ló napi szükséglete 50 liter víz volt, ezen túl a sereg jelentős hadianyagot (fegyvert, ostromlövegeket, sátrakat, nyersanyagokat, alkatrészeket stb.) vitt magával. Egy ekkora méretű sereg szállítását csak a tavaszi-nyári időszakban,

és a vízi utak igénybevételével lehetett hatékonyan megoldani. Így a folyópartra épült várak stratégiai jelentősége különösen nagy volt; Nándorfehérvár pedig Buda és Bécs felé is a legfontosabb vízi utat (Duna) jelentette, a Száva pedig a déli határvidék mozgásszabadságát biztosította.

A Duna és a Száva összefolyásánál épült vár 1427-ben került a Magyar Királysághoz, amikor Lazarevics István szerb fejedelem átadta Zsigmond királynak. A vár első török általi ostromára 1440-ben került sor, de az akkor Hunyadi János és Újlaki Miklós által védelmezett várat hónapokig tartó küzdelem árán sem sikerült bevenni. A vár egy hegyfokon épült, amelynek meredek oldalait három oldalról a két folyó védte. A déli oldalon – amerre a város is elhelyezkedett – volt a legkevésbé védhető, itt árokkal megerősített kettős várfal biztosította. A vár 15. századi állapota inkább csak a korabeli források alapján rekonstruálható, hiszen védelmi rendszerét azóta többször is korszerűsítették, és a régi építmények nagy része ma már nem látható. Az ostrom alatt a várban tartózkodó itáliai szerzetes, Giovanni de Tagliacozzo így jellemezte az erődítményt: „Nándorfehérvár három részre oszlik: az első vár körülzárt egy nagy teret és síkságot, (…) ezen várból vezetett le az út a városba, s a bejárat a két belső várba. A második vár kisebb volt, de nagyon jól el volt zárva, és mély sáncokkal, tornyokkal és erős bástyákkal van megerősítve: az első várból ide csak egyetlen kapun és felvonóhídon lehet jönni; a második várból van átjárás a harmadik várba, mely sokkal kisebb, de a legjobban meg van erősítve. Ebben van az a torony is, melynek Ne félj a neve, (…) itt van a hátsó ajtó, melyen le lehetett menni a Dunához.” Ebből is látszik, hogy a legkevésbé védhető déli oldalak voltak a legjobban megerősítve; olyannyira, hogy még az egyes városrészeket is fal választotta el egymástól. A hegycsúcs fennsíkján épült fellegvár alatt a két folyó összefolyásánál húzódó lapályra épült a vízivár, amelynek a belső hajókikötő is fontos része volt. A kortársak Nándorfehérvárt jól megerősített várnak tartották, és szerencsére a várvédők készleteit is sikerült feltölteni a törökök megérkezése előtt. Ám egy hetekig-hónapokig tartó ostrom esetén így is csak a csodában bízhattak. A vár védelmét Hunyadi Geszthi János macsói albánra kívánta bízni, de ő erre nem volt hajlandó, így Hunyadi sógora, Szilágyi Mihály maradt a várparancsnok, helyettesei pedig a spanyol Juan Bastida és a szintén a Hunyadi-hívek közé tartozó Guti Országh Mihály voltak.

II. Mehmed, a Hódító

A főszereplők

II. Mehmed szultán (1451-1481) 1456-ban mindössze 24 éves volt, ám hazájában már dicsőséges és tapasztalt hadvezérnek számított. II. Murád szultán és egy rabnője gyermekeként született 1432-ben, és sokáig reménye sem lehetett arra, hogy apja örökébe lépjen. Éppen Hunyadi sikeres téli hadjárata idején (1443) lett belőle trónörökös, és került Drinápolyba, a birodalom akkori központjába mint Rumélia (a birodalom balkáni területeinek) kormányzója. Első harctéri sikereit a 2. rigómezei csatában (1448) aratta apja oldalán – éppen a magyarok és szövetségeseik ellen. Amikor a mulatozásra és ivászatra erősen hajlamos II. Murád 1451-ben gutaütésben elhunyt, Mehmed teremtett a későbbi szultánok körében évszázadokig gyakorolt hagyományt abból, hogy a további trónviszályok elkerülése érdekében kíméletlenül leszámolt ifjabb féltestvéreivel és apja híveivel. Amikor a nyugati világ már-már tehetetlen ifjoncnak bélyegezte az új szultánt, 1453-ban hadjáratot indított Bizánc bevételére, és végül meghódította a keleti kereszténység fővárosát. Ezt követően adta magának az El Fatih (A Hódító) melléknevet. E melléknevéhez egyébként uralkodása ezt követő évtizedeiben is igyekezett méltó maradni: uralma alatt a Birodalom területe 40 %-kal nőtt, s halálakor már 850 000 km^2-t tett ki. Ekkor lett az oszmán állam része az egykori Trapezunti Császárság (a bizánci állam utolsó maradványa), Karamánia, Szerbia, a Krími (tatár) kánság, Albánia nagy része, a számos csatlós-államról nem is beszélve.

II. Mehmed azonban legalább ennyire jelentős államszervező is volt: ő vezette be a haderejének alapját jelentő gyermekadó intézményét, és teljesen átalakította a földbirtok-javadalmazás rendszerét (tímár-rendszer). Ez ahhoz is hozzájárult, hogy a nomád életmód háttérbe szoruljon. Annyiban is újító uralkodónak számított, hogy az iszlám jogszokás mellé az egész birodalomra vonatkozó világi törvényeket (kánun) is hozott, valamint kiépíttette a birodalmi adminisztráció rendszerét. Ezekkel – a birodalom működését egyébként racionalizáló – intézkedéseivel számos ellenséget is szerzett magának, így az sem kizárt, hogy a régi hagyományokhoz ragaszkodó dervisek mérgezték meg. Bár kegyetlen harcos volt, a birodalom nem muszlim alattvalóival szemben toleráns maradt, sőt a keresztények és zsidók elöljárói még törvényekben rögzített privilégiumokban is részesültek. Mindenesetre a szultáni hatalmat minden korábbinál jobban megerősítette, még ha egyre kevesebb ügyben kellett is személyesen intézkednie. Ez azonban 1456-ban jobbára még előtte állt, Nándorfehérvár ostromát balkáni hadjárata csúcspontjának szánta.

Hunyadi János (1407 k. – 1456) származásáról már a 15. században is számos legenda terjengett. A leginkább valószínű

Hunyadi János, a törökverő

változat szerint havasalföldi eredetű nemesi családból származott; apja, Serbán fia Vajk (Wojk) Zsigmondtól kapott magyar nemességet s vele a családnak utóbb nevet adó Vajdahunyad várát. János apródként, majd udvari vitézként korán bekerült a királyi udvarba. Ifjúkorát a Délvidéken, majd két évig Itáliában, zsoldosként töltötte a milánói herceg szolgálatában, ahol a kor modern hadművészetét is elsajátította. Onnan visszatérve Csehországba is elkísérte Zsigmondot, aki hűségét újabb meg újabb főméltóságok és birtokok adományozásával honorálta. Csehországban a huszita harcmodort is megfigyelhette, s ottani tapasztalatait később más hadszíntereken is kamatoztathatta. A Zsigmond, majd Albert (1437-39) király halála utáni trónharcokban a későbbi győztes I. (Jagelló) Ulászló híve volt, így mind befolyása, mind birtokainak száma jelentősen növekedett. Ekkor már az ország egyik leggazdagabb embere volt, aki körül szabályos főúri párt (liga) szerveződött. Szilágyi Erzsébettel kötött házassága a délvidéki köznemességgel hozta közelebbi kapcsolatba.

A törökök felett először Erdély és Temesköz kormányzójaként aratta sikereit (a Délvidéken már korábban is szembekerült velük), és az 1442-ben Gyulafehérvárnál, majd a havasalföldi Iãlomiþa folyó mellett aratott győzelmei már európai hírnevet hoztak számára. Utóbbi sikerét ugyanis nem szedett-vedett portyázó alakulatok, hanem a Sehabeddin ruméliai beglerbég (az európai oszmán hadak főparancsnoka) kb. 50 ezres serege fölött aratta. Többek között ez a győzelem bátorította a római pápát és I. Ulászló magyar királyt támadó háború indítására. A Hunyadi által vezetett téli vagy hosszú hadjáratban (1443-44) egyetlen vereséget sem szenvedve mélyen benyomultak a török területre, bár eredetileg kitűzött hadicéljukat (Drinápoly bevételét) nem tudták megvalósítani. A következő évi – magyar békeszegést követő – újabb hadjárata viszont teljes kudarccal zárult: Várnánál a szultán megsemmisítő vereséget mért a magyar és szövetséges seregekre, a csatában Ulászló király is elesett. Hunyadi hírnevének és emelkedésének érdekes módon alig ártott a vereség: a királyként az országnagyok által elismert V. László kiskorúsága idejére előbb egyike Magyarország főkapitányainak, majd 1446-52 között az ország kormányzója lett, miközben különféle módszerekkel tovább szaporította birtokait is. Törökellenes hadjáratait ebben az időben nem kísérte sok szerencse. Befolyása V. László „nagykorúsítása" után sem csökkent, az ifjú uralkodó keveset tartózkodott az országban, és szinte teljesen a különböző bárói ligák befolyása alatt állt. 1456-ban Hunyadi János az ország harmadik leggazdagabb embere volt, és mindenütt rettegett törökverő hírében állt, akinek nevét az ellenség is tisztelte.

Kapisztrán Szent János (Giovanni da Capestrano, 1386-1456) hosszú és mozgalmas életének mindössze utolsó másfél évét töltötte Magyarországon, ám ez a másfél év adott igazi alkalmat kivételes tehetségének bizonyítására, és törökök elleni harcban nyert értelmet egész hosszú pályafutása. Az itáliai Abruzzo tartományban található Capestranóban született fiatalember mozgalmas, kalandos fiatalkor után 30 évesen lépett be az obszerváns ferences (minorita) szerzetesek közé, miután megjárta a politika csúcsait, de az ellenséges erők börtönét is. Kivételes szónoki tehetsége már zsenge ifjúkorában megmutatkozott, tanulmányait pappá szentelése után is folytatta. Első szerzeteséveiben főleg zsidók és eretnekek térítésével foglalkozott, és Itália szerte számos kolostort alapított. Az 1420-as években

Kapisztrán János, a keresztesek vezére

egyházi körökben főleg mint a kor erkölcstelenségeinek (kocka, kártya, ostábla) ostorozóját ismerték, s azt még szép számú ellenségei is elismerték, hogy a tömegekre hihetetlen módon képes hatni. Prédikációi egy idő után tíz-, majd százezreket vonzottak. Sikere nem csökkent külföldön sem, holott ott a hívek egyetlen szavát sem értették. „Mintha nagyobb áhítatot merítettek volna az atya látványából és ábrázatából, mint a szavakból" – írta az egyik szemtanú. Annak ellenére így lehetett, hogy minden leírás és ábrázolás szerint kifejezetten előnytelen külsejű ember lehetett. Híre ment aszketikus életmódjának is: puszta földön aludt, de 1-2 óránál sosem többet, párnája egy farönk volt, napjában egyszer evett (húst sosem), sokáig mindenhová gyalog ment, és naponta korbácsolta magát. Magas tisztsége ellenére térden csúszva szolgálta ki rendtársait, s velük együtt járt koldulni.

János tevékenységét számos csoda kísérte: gyógyított született vakot és béna kisfiút, három napja vízbe fúlt leányt, haldokló csecsemőt. Csodatevő képességeinek maga is nagy jelentőséget tulajdonított, ugyanis az eseteket „hitelesítette", sőt statisztikát vezetett róluk. Eszerint életében több mint 30 halottat támasztott fel, 370 haldoklót hozott vissza az életbe, a betegek gyógyítását nem is számítva. Szavára hallgatott a veréb, a tücsök, elcsendesült a vihar. Tevékenységének persze egyházi körökben is sok kritikusa volt; a csodák megtörténtét ugyan nem nagyon vonták kétségbe, de azok széles nyilvánosságát kérkedésnek tartották. Azt azonban senki sem tagadhatta, hogy a „mirákulumok" révén hívek százezreit tudta az igaz útra vezetni. Népszerűségét V. Márton pápa azzal próbálta kihasználni, hogy inkvizítorrá nevezte ki. Az 1430-as évekre irigyei és ellenségei száma annyira megnőtt, hogy – több ellene megkísérelt, sikertelen merénylet után – egy időre visszavonult a közélettől. Eközben bejárta a fél Európát és a Szentföldet is. Hazáját 1451-ben hagyta el véglegesen, és tevékenységének színterét a német birodalom területére helyezte át. Eredetileg a husziták ellen szeretett volna fellépni, de Csehországba nem engedték be. (A későbbi „huszita király", Podjebrád György kijelentette, hogy inkább százezer ördögöt enged be országába, mint egy Kapisztránt.)

Élete igazi értelmét akkor vélte megtalálni, amikor 1455-ben III. Calixtus pápa meghirdette a török elleni keresztes hadjáratot. Kapisztrán ekkor állítólag egy égi hangot hallott („Magyarországra, Ma-

gyarországra!”), s nem is késlekedett. A magyar országgyűlés – melyről részletes jelentésben számolt be a pápának – ünnepélyesen fogadta. Az ekkor már 70 éves szerzetes innen rendületlenül járta az országot; prédikált, gyógyított, térítette az eretnekeket, és rendíthetetlenül toborozta a kereszteseket. A hívek annak ellenére fanatikusan követték, hogy egyetlen szavát sem értették. Maga is arra készült, hogy a keresztény hit mártírja lesz, és követőit is erre szólította fel. 1456 júniusának első napjaiban feltűnt az égen a Halley-üstökös. Kapisztrán ebben is égi jelet látott: „Ne félj, ijedős nyáj! Isten megadja az óhajtott győzelmet ellenségeink fölött, ezt jövendölik biztonsággal a feltűnt csillagok!” – mondta híveinek. Kapisztrán mindössze öt hajónyi keresztessel érkezett Nándorfehérvár alá, ám ő hamarosan elhagyta a várat, hogy a környékbeli településeken újabb önkénteseket toborozzon. Néhány nap múlva mintegy 27 ezer ember követte parancsait. Az atya kemény fegyelmet tartott közöttük; nem tűrte a részegeskedést, játékot, lopást, rablást, de még az asszonyokkal való találkozást sem. Egy tolvajnak levágatta a fülét, egy árdrágítót megvesszőztetett, de megölni nem engedte. Emellett mindennap misézett és prédikált, pihenőt alig engedett magának. Fegyvere ugyan csak egy szál bot volt, de a fanatikus keresztesek csak neki voltak hajlandók szót fogadni.

Folytatjuk

Dr. Mayer János

Egy kép, egy történet

A bajai művészetbarátok Richter Ilona Munkácsy-díjas grafikusművészt elsősorban botanikai témák kitűnő akvarellistájaként tartják számon. Azt bizonyára kevesebben tudják róla, hogy nemzetközi elismertségét, hírnevét egy egészen más – mondhatni speciális – szakterületen végzett munkássága alapján érdemelte ki. Ő készítette el ugyanis a Földközi-tenger élővilágát bemutató monográfia-sorozat két utolsó kötetének (hidro meduzák és pillangó csigák) határozó rajzait és színes tábláit, amiket az egész világon a tudományos illusztráció csúcsteljesítményeként tartanak számon. Hogy hogyan szolgálhatja a művészet a tudományt, ebből is ízelítőt kapunk a június 30-án megnyíló egyszeri kiállításon. (Lásd még: Delineare necesse est! – a szerk.)

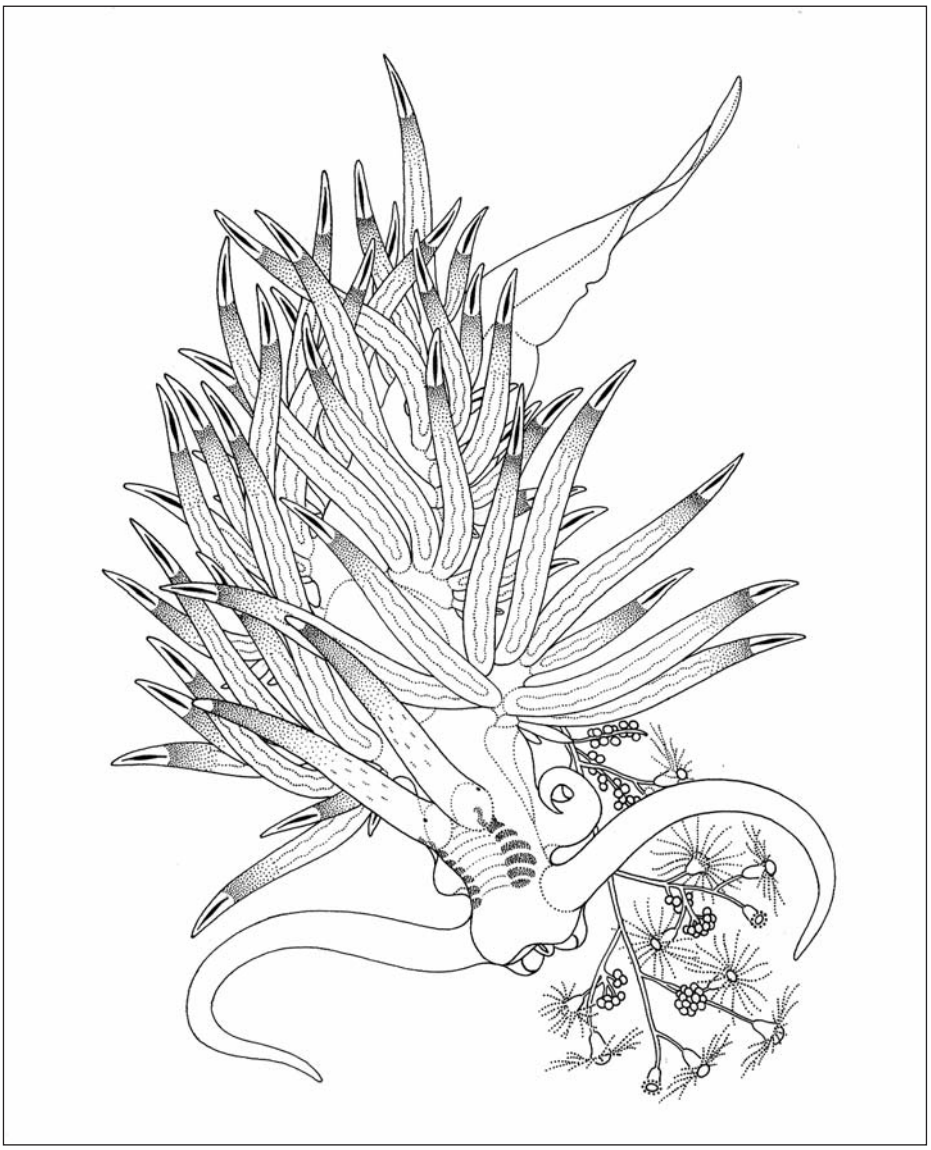

Richter Ilona 1960-ban a bázeli egyetem ösztöndíjával és Adolf Portmann professzor ajánlásával kapott meghívást a nemzetközi tudósgárdának helyet adó világhírű nápolyi tengerbiológiai kutatóintézetbe, a Stazione Zoologicába. Bár ezek a körülmények a lehetőségek hosszú sorát nyitották meg előtte, de a merőben új élethelyzetet mégis mindenekelőtt lelkileg kellett feldolgoznia – derül ki a művésznő emlékező szavaiból:

„Járt utat járatlanért el ne hagyj… – tűnődtem a magyar közmondás bölcsességén, mikor szorongva első ízben indultam Nápoly felé.

Járatlan út volt. Riasztóan ismeretlen, nyelvében, szokásaiban, körülményeiben. Még szakmailag sem jelentett biztonságot. Tengerbiológiai kutatás illusztrálására indultam anélkül, hogy valaha is láttam volna a tengert. Modelljeimet, az apró, mikroszkopikus lények egy-néhányát porosodó egyetemi preparátumokról ismertem, ahol színtelen kocsonyás anyaggá törpült a legcsodálatosabb, legszínesebb világ.

Biztonságra vágytam ebben a sok bizonytalanságban. Valami példára, amitől megszelídül a riasztó ismeretlen. Nyomokat kerestem, amin elindulhatok. Magyar nyomokat Nápolyban.

És megtaláltam a sok évszázados ösvényt. A Vico Donnaregina Ungheresétől a Stazione Zoologica Apáthy-szobájáig. Hazataláltam Nápolyban. Ismerős és barátom lett minden. Ezek a nyomok otthont jelentettek. Példát adtak, de példát követeltek. Tanítottak, de felelőssé tettek minden lépésemért. Minden vonásomért.”

Schmidt Antal

Delineare necesse est

Rajzolni kell!

Olyan alapvető dolog ez minden elmélyülten alkotó művész számára, mint a hajdan volt latinok életbölcsessége: Navigare necesse est.

Igen, a rajztudás a szó szoros értelmében döntően fontos, elsődleges. A hivatás alapvető eszköze ez, amely biztos kézzel juttatja kifejezésre – kormányozza révbe – a személyiség legbelső és legmélyebb megnyilvánulásait.

A közeljövőben három olyan grafikusművészt mutatunk be egyidejűleg a Nagy István Képtárban, akiknél a rajztudás felső fokon meghatározó. Tekinthetjük ezt életük „közös nevezőjének" is. Gross Arnold, Kass János és Richter Ilona találkozója ezen az egyszeri és megismételhetetlen bajai kiállításon baráti kézfogás a fenti gondolat jegyében.

Barátok és pályatársak. Egyszerre indult meredek-magasba ívelő pályájuk az ötvenes évek első felében. Alig találkoztak, de kapcsolatuk töretlen maradt. Közben eltelt fél évszázad. Nagyon sok munkával. Nyugodtan nézhetnek vissza gazdag életművükre! Azok tiszták, etikailag és szakmailag kikezdhetetlenek. Kristályosodási pontok ebben az értékrendjét és emberi arcát vesztett világban. A kiemelkedően magas színvonal egyformán jellemző művészetükre, de a témaválasztás, rajzi megjelenítés összetéveszthetetlenül egyedi, egyéni.

Gross Arnoldra a szabad grafika jellemző. Korán kialakította ezer apró, márvány mikroszkopikus motívumokból építkező különleges technikáját. Mesél. Hétköznapok kicsiny csodáiról, angyal-emberekről és ember-angyalokról, virágokról, madarakról, játékokról. És határokat nem ismerő képzelete rézlemezre karcolt egy szeretetteljes, élhető, emberi világot. Első önálló kiállítása épp ötven évvel ezelőtt nyílt meg.

Kass János neve és művészete elválaszthatatlan a könyvtől és a betűtől. Mind témaválasztásait, mind technikai megoldásait tekintve ezerarcú művész. Nagy sorozatai: Az ember tragédiája, Psalmus Hungaricus, Don Quijote, Shakespeare vagy a Biblia ihlette illusztrációi mindig a tartalommal azonos értékrendet képviselnek. A míves rézkarcok mellett A kékszakállú herceg vára szinte meghökkent színés folthatásaival, míg Assisi Szent Ferenc egyetlen tusvonallal készült képe a rajzkultúra legtisztább példája.

Richter Ilona művészetét kezdettől fogva a tudomány szolgálatába állította. Érdeklődését kora ifjúságától a természet megfigyelése kötötte le. Ez a szemlélődés művészete jellemzője lett. A rácsodálkozás az abszolút harmóniára, amit a természet felülmúlhatatlansága jelent. Tengerbiológiai monográfiáit mint a tudományos illusztráció legszebb példáit tartják számon. És ezzel ez a műfaj le is zárult – helyére léptek a gépek. De Richter Ilona nem állt meg, természetismertető gyermekkönyveivel, növénystúdiumaival és apró lírai írásaival tovább szemlélődik. Ecsettel és tollal.

Városunkhoz Richter Ilona kötődése a legerősebb: három évtizede vesz részt kiállításaival kulturális életünkben. Gross Arnold rézkarcai eddig háromszor kerültek bemutatásra. Kass Jánosnak ez lesz nagy érdeklődéssel várt bemutatkozó tárlata.

A pályatársak első közös kiállítása: alkonyi találkozás Baján…

A kiállítás június 30-án 16 órakor nyílik meg a Nagy István Képtárban.

Schmidt Antal

Diákélet a háború előtt
A „csupros" vagy „soros" diák

A falusi, tanyai iskolában, ha a tanító úr (városban tanító bácsi, de falun tanítóúr) felfigyelt egy értelmes, tanulni szerető gyerekre, a plébánossal együtt igyekezett meggyőzni a szülőket, hogy taníttassák tovább csemetéjüket. Volt, aki azt mondta, nem csinálok urat belőle, mert majd lenéz minket. Sajnos, előfordult ilyen, ismertem olyan diplomást, aki büszkén ment a főutcán, fejkendős anyja pedig két nagy bőröndöt cipelt mögötte. A másik úgy gondolta, legalább könnyebb élete lenne, mint a miénk, de nincs pénzünk hozzá.

Ha a gyerek vállalta, hogy pap lesz, egyszerű volt a megoldás: az egyház gondjába vette, bekerült a „kisszemináriumba" (szeminarista lett, ötödiktől pedig „kispap", aki már kék reverendában járt). Ha érettségi után bejelentette, hogy nem érez hivatást a papi pályára, abból sem lett kiátkozás. Megköszönte a segítséget és más pálya után nézett. Két ilyen osztálytársam is minisztériumi tisztviselőként ment nyugdíjba. Akkoriban kollégium (internátus) kevés volt. A konviktust (a jezsuita rend által fenntartott internátus) nem a szegélyeknek találták ki, már az is mutatta, hogy sötétkék, tányérsapkás, tengerésztiszti egyenruhára hasonlító uniformisuk volt, kivonuláskor a századparancsnok kivont karddal vezényelt.

A Tanítókházát tanítók gyermekei és tanítóképzősök részére hozták létre. Az akkori közlekedési viszonyok mellett napi beutazás elképzelhetetlen volt. Mit tehetett a szülő? A pedellustól (bidelus) kért néhány diáktartó címet. Leginkább mesteremberek özvegyei rendezték be egyik szobájukat, ahol akár négy fiú is elfért, olcsó pénzért – s némi terményért (liszt, krumpli, baromfi stb.) – még kosztot is adott.

Hogy ki volt a pedellus? Egy egész intézmény, aki az órákra be-kicsöngetéstől kezdve gondnok is volt, de nála lehetett kapni a friss, ropogós sóskiflit és a pasztőrözött tejet, reggel figyelte, hogy rendesen öltözve jöjjenek a gyerekek, ő volt az, aki tanári utasításra kiporolta a rendetlenkedő nebulók nadrágját, estefelé pedig egy tanár társaságában járta a várost, mert 5 óra után diák nem mehetett az utcára! Ennek ellenére voltak elvetemült kamaszok, akik a diáksapka helyett kalapot nyomva fejükre, városszéli kiskocsmákban találkoztak, biliárdoztak, vagy az esti mozielőadásra mentek. Moziba ugyanis csak délután, az iskola által jóváhagyott filmekre, engedéllyel lehetett menni. Csakhogy a pedellus több évtizedes gyakorlattal ismerte mindezt, így a lebukás veszélye nagy volt. Az iskola ilyenkor fenyegetőzött, a kedves papa pedig pofozott. Olyan ósdi pedagógiai elveket vallottak, hogy egy kellő időben adott pofon többet ér, mint három prédikáció.

Beiratkozás után a kölcsönkönyvtárból pár pengőért kiadták az összes szükséges tankönyvet. A könyv jó minőségű volt, amiből három nyitás után sem esetek ki a

lapok, de nem kellett beleirkálni, aláhúzni, és nem változott a tananyag sem évenként. Volt egyszer egy olyan könyvem, melyből a kiadás évszáma alapján apám is tanulhatott. Az iskolai felszerelést, könyvet, füzetet aktatáskában vittük. Anyámat pazarlónak tartották, mert 3 pengős bőrtáskát vett nekem, pedig egyötvenért is lehetett kapni, neki lett igaza, 14 évvel később, az egyetemen is azt használtam. Volt még egy lényeges vásárolni való: a diáksapka! Minden iskolának megvolt a jellegzetes színű, formájú sapkája, melyen ezüst vagy arany csíkok száma mutatta, hogy viselője hányadik osztályos. A kis elsős már szeptember elején, többnyire a másodikosoktól kapott néhány pofon után megtanulta, hogy a felsőbb osztályosoknak kijár a tisztelgés, még ha eddig sosem látták is. Az iskola csak arra volt kényes, hogy a diák viselje is. E sorok íróját nem sokkal az érettségi előtt akarták „eltávolítani az iskola falai közül" (magyarul kicsapni), mert egy szép tavaszi délután a főutcán nem a fején, hanem a kezében vitte sapkáját.

Diákétkeztetés, menza akkor még csak az egyetemen volt. A „kintlakók" (externisták) otthon vagy szállásadó néninél ettek, de voltak „csupros" vagy „soros" diákok is. Ugyancsak a pedellus adott címeket, persze, az ilyen szívességekért neki is járt viszonzás. Jószívű családok vállalták, hogy a hét egyik napján vendégül látnak egy szegény diákot, aki aztán minden nap máshol ebédelt. A menü nem volt gond, hisz akkoriban megvolt a hagyományos étrend, két hústalan nap (kedd, péntek), a többin a bab, krumpli, káposzta stb. szokásos sorrendben. Ezen csak az ünnepek, böjtök, disznóvágások változtattak. A család együtt evett a vendéggel, amitől egyrészt nem volt megalázó a helyzet, de ami még fontosabb, a gyerek megtanult késsel-villával enni, felnőttek közt viselkedni, köszönni, beszélgetni, öltözködni. Megtanulta pl. azt, hogy a szobában levesszük a fejfedőt (!), hisz sapkában, kalapban lenni a legnagyobb neveletlenségnek számított volna. Még a zsidók is csak saját köreiken belül viseltek kalapot. (Az ifjú rabbi olvasgatja az öreg Talmudot: „Férfiembernek a zsinagógába kalap nélkül bemenni ugyanolyan bűn, mint más feleségével paráználkodni". A lapszélre írva: „Mindkettőt próbáltam, mecsoda különbség!")

Akkor is volt diáknyelv, de azt csak maguk között használták, felnőttek vagy lányok jelenlétében nem csak a drasztikus vagy obszcén kifejezéseket nem volt szabad kiejteni, de olyan ártatlan szavakat sem, mint pl. kaja, pia, lóvé stb. A „csaj" könnyűvérű nőt jelentett, tehát sértő volt, a pasi link alakot jelentett (devalválódnak a szavak!).

Előfordult, hogy a gyereknek nem volt módja rendszeresen ilyen felnőtt társaságban lenni, évek alatt elfelejtette a falusi illemet, de nem tanulta meg a városit sem, így aztán 50 évesen is a diákstílust használta, egyszer alázatos volt, mint egy kisdiák, máskor bizalmaskodó.

Elkezdődött a tanév. Nyolc éven át osztályfőnökünk – ki kora szerint apánk lehetett volna – magázta és urazta tízéves diákjait (Kovács úr, jöjjön csak ki), csak 6-7.-ben, folyosói magánbeszélgetésekben kezdett keresztnéven, tegezve szólítani, az érettségi banketten ittuk meg a pertut. Elsőben hatvanöten voltunk, másodikra 45-re csökkent a létszám, s néhány kivételtől eltekintve ez a társaság maradt érettségire. A zágrábi bankigazgató, a pesti kórházi főorvos, a főmérnök, a zsidó ügyvéd, a süketnéma ötvössegéd házaspár és a pusztai kocsis magyar, sváb, bunyevác anyanyelvű csemetéi ennyi idő alatt úgy összeforrtak, hogy Auschwitz vagy Gulag után Kanadából, Dél-Amerikából, Új-Zélandból 60 év után is eljönnek a találkozókra (mint hallom, most a 10 évesre sem sikerül mindig összehozni a szomszéd városból az osztályt). Nem emlékszem, hogy akár osztálytárs, akár tanár valaha úgy éreztette volna, hogy nem ugyanannak a kasztnak tagjai vagyunk. Érdekes az is, hogy minél „hátrányosabb helyzetű" volt valaki, annál jobban tanult, s még ő „instruálta" (tanította) délutánonként a nem hátrányos helyzetűeket. A talán kissé merev, de mindig igazságos osztályfőnökünk mellett ott volt a bohém tornatanár, aki a megszólítást „édes pici fiam, te nyomorult disznó"-ra egyszerűsítette, s vívókardjával oda is pöccintett. Nyomát napokig viseltük combunkon, fenekünkön, amit sziszegve, de jó heccnek vettünk, soha egyetlen szülő sem reklamált. A 6-7. osztályban már haverkodtunk is.

Nyaralás? Nem volt téma. Akkoriban mindenki oda utazott, ahová akart, ha pénze is volt hozzá. Tengerparti üdülés? Senkinek eszébe sem jutott. Volt cserkésztábor (Dunántúl, Felvidék, Mátra, Erdély, Kárpátalja), a barátok meghívták egymást, kerékpártúrát szerveztek, vagy kajakkal leeveztek Győrtől, Esztergomtól. Nem emlékszem, hogy bárkinek lett volna olyan személyes holmija (karórától töltőtollig), amit irigyelni kellett volna. „Márkás cucc?" Azt sem tudtuk, mi az.

Évek alatt nem csak a tananyagot sajátítottuk el, de egy viselkedési normát is, melyre később, az Életbe kikerülve lett szükségünk. (Mai tanár mondta: Azért fizetnek, hogy tanítsak, nem azért, hogy neveljek.)

Ha valaki új ruhában jelent meg, az azt jelentette, hogy a régit kinőtte vagy tönkrement, de nem azt, hogy most „ez a trendi". Ballagásra, érettségire mindenki kapott egy fekete, kétsoros öltönyt (osztályfőnökünk nyolc év alatt két öltönyt használt el), s ha jól ment, ez kitartott a doktorátusig vagy az esküvőig.

Szórakozás is volt. Lánytestvérrel rendelkező osztálytársunk meghívta néhány barátját, a kislány barátnőit, így összejött egy 10-15 fős társaság. Szombatonként, főleg szünetben összejöttek, s egy gramofon (a lemezjátszót akkor még így tiszteltek) vagy tangóharmonika, gitár kísérettel eltáncolgattak, míg a nyitott ajtó mellett a másik szobában a szülők, lányok kísérői beszélgettek. Egymást tanították a tangóra, keringőre, foxra. Illendő volt az édesanyákat is felkérni. A lányokat magáztuk, tegeződés gyerekkori vagy családi ismerősökkel volt szokásban. Szorosabb barátság, szerelem ritkán virágzott ki – bár az is előfordult –, inkább nagymamakorig tartó barátságok köttettek.

Gyakori volt, hogy akár egy utcai padon ülve, órákig vitatkozva próbáltuk „megváltani" a világot. A jelek szerint nem sok sikerrel.

A diákok, ha maguk közt „ökörködtek" is, kifelé igyekeztek felnőttként viselkedni, ami öltözködésre, utcai, társasági megjelenésre egyaránt vonatkozott. „Bolond ballagásra" korbáccsal sem lehetett volna kényszeríteni, hisz most már felnőttek lettünk, kalapot viselhettünk, s a „tekintetes úr" megszólítás illetett meg.

Solymos Ede

Köszönet az SZJA 1%-áért!

A Bajai Honpolgár Alapítvány ezúton mond köszönetet mindazoknak, akik 2004. évi személyi jövedelemadójuk 1%-ának felajánlásával, 189 651 forinttal támogatták tevékenységét. Az APEH által 2005. október 10-én kiutalt összeget az újság szerkesztésével kapcsolatos megbízási díjakra, szerzői honoráriumokra, postai költségekre stb. fordítottuk.

Továbbra is tisztelettel várjuk támogatásukat.

Adószámunk: 19047403-1-03

Bajai Honpolgár Alapítvány Kuratóriuma

Bajai Arcképcsarnok
Lukin László
1926-2004

Nagyszülei az egykor Bács-Bodrog vármegyében, Zentától délre, a Tisza menti Ada településen éltek. Iparos foglalkozású nagyapjának és házastársának, Hegedűs Teréziának Lukin Sándor nevű fiúgyermeke Adán 1887. július 24-én született. Görögkeleti vallásúra keresztelték. Anyanyelve szerb volt, elsőként ezt a nyelvet tanulta meg. A polgári iskola elvégzése után a Bajai Magyar Királyi Állami Tanítóképző Intézetben tanult. Externista növendék volt, a Czirfusz Ferenc utca 6. szám alatt lakó Komáromy családnál lakott. Tanítói oklevelet 1906-ban kapott magyar és szerb nyelvű iskolákban jogosító tanításra, valamint a görögkatolikus liturgiához szükséges kántori oklevelet is. Utána polgári iskolára képesítő tanári diplomát szerzett. A Bajai Polgári Fiúiskola tanáraként ment nyugdíjba. Városunkban előbb a Tóth Kálmán utca 21. számú házban bérelt lakásban lakott, majd saját házában, a Zombor utca 6. szám alatt. 1970. január 8-án hunyt el.

Lukin Sándor 1912-ben Szabadkán kötött házasságot. Feleségül vette Dobler József és Révfy Ilona lányát, Dobler Margit Katalint, aki Adán született 1891. április 21-én, kinek életéből nem hiányoznak a megrendítő események. Baján tragikus hirtelenséggel halt meg 1954. április 30-án, hasonlóképpen idősebb fia, dr. Lukin Sándor (1912-1948).

Lukin Lászlót – akit római katolikus vallásúra kereszteltek, és a keresztségben a József utónevet is megkapta – Baján, 1926. január 30-án segítette a világra dr. Kőhegyi Hugó orvos, egykori, a Rövid utca és az Oroszlán utca sarkán álló emeletes magánszanatóriumában. A gyermek a gyakorló elemi iskolába járt az 1932/1933-as tanévtől kezdve, abba az intézetbe, mely apjának tanítói oklevelet adott. Középiskolai tanulmányait 1936-tól kezdve a Ciszterci Rend Bajai III. Béla Gimnáziumában végezte. Jó tanuló volt, elsős korától kezdve évről évre pénzjutalmakban részesült. Tagja volt az intézeti énekkarnak, később a Bálint Ferenc, majd dr. Vargha Károly tanárok által vezetett zenekarnak is. Mindkét együttes orgonistája lett. Apja keltette fel

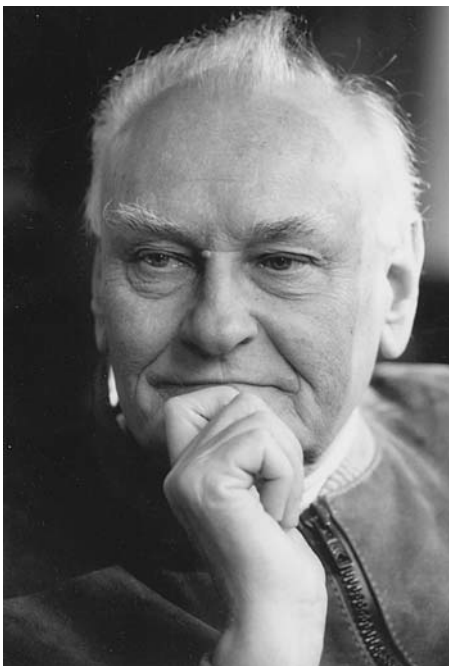

érdeklődését a zene iránt, aki tagja volt az egykori Bajai Daloskörnek. Zenei tanulmányait Recska Ilona zongoratanár magániskolájában kezdte, s amikor ő 1940-től az állami zeneiskola tanára lett, megszakítás nélkül nála fejlesztette. Bálint Ferenc tanára, valamint Lovas Andor főkántor keze alatt folytatta az orgonálás és a karvezetés területén. A nagyfokú tudásvággyal rendelkező ifjú számra leginkább középiskolai ének-zenetanára – Bárdos Lajos volt tanítványa – volt az a személy, aki megjelölte számára a zenei pálya választását. Hatottak rá a Bajai Liszt Ferenc Kör által rendezett helyi hangversenyek is, melyeken a magyar és külföldi zenei élet jelentős művészegyéniségei szerepeltek.

Több irányban mutatott érdeklődést. Így pl. tagja volt a cserkészcsapatnak, a katolikus hitbuzgalmi Mária Kongregációnak, ahol énekvezetői megbízatása volt. Fényképezéssel is foglalatoskodott, iskolai fotókiállításon való sikeres szereplésért dicséretet kapott. Részt vett tanintézete önképzőköri egyesületének tevékenységében, hetedikes korában főjegyzőként, az utolsó évben a kör elnökeként. Helyes, tiszta beszédmódja volt, tanújelét adta idegen nyelvek iránti érzékenységének is. Hetedikes gimnazista korában a Bajai város iskolái között megrendezett helyes magyar kiejtési versenyen harmadik lett. Jelesen érettségizett 1944-ben.

A középiskola után a Liszt Ferenc Zeneakadémián folytatta tanulmányait 1944-1949 között. Két diplomát szerzett: az egyházkarnagyképző tanszakon Bárdos Lajos, a középiskolai énektanárképző tanszakon Ádám Jenő növendékeként. Orgonálni Pécsi Sebestyéntől tanult. A Zeneakadémia oktatójánál, Somogyi Lászlónál, a karmesterképzés és zenekari gyakorlat vezetőjénél is tanulmányokat kezdett.

1950-1982 között a Fazekas Mihály Fővárosi Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium legendás tanáraként működött, gyakorlóiskolai vezető tanár volt. Az utolsó öt évben a zeneakadémisták tanítási gyakorlatát irányította diplomaosztásig. 1982-ben ment nyugdíjba.

1950-ben nősült, feleségül vette a Budapesten 1927. május 30-án született Horváth Esztert, Molnár Ferenc író unokáját, középiskolai énektanárt és karvezetőt. Házasságukból nyolc gyermekük született: 1951-ben Sándor (filmoperatőr), 1952-ben Cecília (a Magyar Rádió munkatársa), 1953-ban Ágnes (tv-rendező), 1955-ben Gábor (muzsikus, Amerikában él), 1956-ban Márta (operaénekes), 1958-ban András (elhunyt 1968-ban), 1960-ban Zsuzsanna (ének-zenetanár, énekes), 1963-ban Katalin (nyelvtanár).

Házastársa 1996-ban elhunyt. Ezután 1998. január 1-jén Baján, a Szent Péter és Szent Pál plébániatemplomban tartott egyházi esküvő keretében nőül vette a Budapesten 1954. február 24-én született Kovács Mária ének-zenetanárt, kinek zeneakadémista korában ő volt gyakorlatvezető tanára.

Lukin László életének 79. évében, 2004. augusztus 18-án hunyt el. Az Oktatási Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és Baja város saját halottjának tekintette. Budapesten a Városmajori Plébániatemplomban tartott gyászmisén búcsúztatták, Baján a Rókus sírkertben lévő családi sírboltban helyezték végső nyugalomra augusztus 31-én.

Az elhunyt legendás énektanár, egyetemi gyakorlóiskolai vezetőtanár szabatosan fogalmazva, apró részletekre is ki-

terjedően tanította iskolájában az énektanítás fortélyait. Tankönyvszerzői tevékenysége is kiemelhető. Szerzője volt első feleségével 1984-ben az általános iskolák 7-8. osztályos ének-zene tankönyvének. Ugrin Gábor középiskolai énektanár és karvezetővel tankönyvet írtak 1979-1980-1981-ban a gimnáziumok 1-2. és 3. osztálya számára, mely kiváló távlatokat nyújtott az énektanulásban a tanulók javára. (Az utóbbit 2001-ben Lukin átdolgozta.)

Zenei munkásságához tartozott kórusszövegek írása és műfordítása. Bárdos Lajostól tanult prozódiát, akinek később szövegírói, műfordítói alkotótársa lett. Zeneakadémista korától énekkari művekhez szövegeket írt, és meglévőket magyarított. Műfordításokat készített, melyeket elsősorban Bárdos Lajos és Szőnyi Erzsébet zenésített meg, vagy szövegeket írt zeneszerzők kompozícióihoz. Számos idegen nyelvű mű szövegét tette hozzáférhetővé abban az időben, amikor még nem volt súlya az iskolákban az idegen nyelvek oktatásának. Szövegíróként az utóbbi években Daróci Bárdos Tamás és Vavrinec Béla zeneszerzőkkel dolgozott együtt a legtöbbet. Legutóbbi munkája Legány Dezső zenetörténész *A magyar zene krónikája* című zenetörténeti antológiájának CD-re rögzítésében a zenei példatár lektorálása volt Kovács Máriával.

Közreadta Haydn kánonjait – halálának 150. évfordulójára –, az általa szerkesztett kiadvány a Zeneműkiadónál jelent meg 1959-ban. Kórusszöveg-fordításai pl.: *Öt évszázad kórusa* (1956), *Ezer év kórusa* (1977). Mindkettő a Zeneműkiadónál látott napvilágot. Szövegírásai: Bárdos: *Négy földrész*, *Európa peremén, Hellasz*, Szekeres Ferenc: *Régi mesterek vegyeskarai és egynemű karainak gyűjteménye*. Számos zenei témájú írása jelent meg nyomtatásban, zenei szakfolyóiratokban, napilapokban és más alkalmi kiadványokban. Ezek: pl. *ZeneSzó* (szerkesztőbizottságának tagja volt), *Muzsika* („Tücsökmuzsika" rovatát szerkesztette 1958-1968 között), *Magyar Kórus, Parlandó, Új zenei szemle, Az ének-zene tanítása, Musica Sacra*, *az Országos Filharmónia műsorfüzete, Rádióújság, Népszabadság, Magyar Nemzet, Vigília stb*.

Több amatőr énekkarnak volt vezetője. Iskolája kórusának karnagya (1950-1982), Forrai Miklós karigazgató mellett a Budapesti Kórus helyettes vezetője (1954-1964). A Dunakeszi MÁV Magyarság Férfikarának karmestere (1950-1982), a Vasutas Szakszervezet Központi Kórusának vezető karnagya (1954-1964), az ELTE vegyeskarát vezette 1957-ben. Kórusaival szerepelt hangversenyeken, a rádióban, külföldön, közreműködött új művek bemutatóin.

Tagja volt különböző zenei egyesületeknek, zenei klubokat vezetett. Egyik alapítója az 1975-ben létrehozott Nemzetközi Kodály Társaságnak. Az 1987-ben alakított Bárdos Lajos Társaság főtitkári tisztét is elvállalta – más egyéb társadalmi megbízatásai mellett –, közreműködésével a társaság a virágkorát élte. Az 1973-ban újjáalakult Liszt Ferenc Társaság társelnöke, motorja volt haláláig. Az utóbbi működéséről 75 évesen így nyilatkozott: „A Liszt Ferenc Társaságban megörököltük Forrai Miklós cserkész lendületét: továbbra is havonta tartunk összejöveteleket, előadásokat." Az egyesületekben való jelenléte mindenhol aktív szerepvállalásokkal járt.

Széles körű zenei népszerűsítő, közművelődési munkát végzett. Vezette 1954 óta, 50 éven át az Országos Filharmónia által a fővárosban és vidéken rendezett hangversenyeket. Főleg az ifjúság számára rendezett koncertek spiritus rektora volt: műsorvezetője, a zeneművek és zeneszerzők ismertetője, zenei vetélkedők és közös éneklések lendületes vezetője, szemelvények zongorabemutatója stb. A MTV Zenélő órák című műsorának játékvezetője volt Forrai Miklós és Kollár Endre társaságában 1960-tól 1965-ig. A rádióban zenei ismeretterjesztő előadásokat tartott, vezette az iskolarádió énekóráit, zenei vetélkedőket vezetett Varga Károly rádiós társaságában.

Lelkesedésből fakadó tevékenysége a fővároshoz kötötte, de mindig szoros kapcsolatban volt szülővárosával, meghívásokra és magánemberként gyakran hazajött Bajára. Ömlik az emlék, ha ezekre gondolunk, csak válogatni lehet egy cseppnyit belőle.

Már zeneakadémista volt, de hazajövetelei alkalmával szívesen szerepelt bajai zeneiskolájának növendékhangversenyein, ellátott zongorakíséreteket, sőt önálló zongoradarabot is előadott, pl. Schumann Lendület című művét. Nem tudok ellenállni annak a kéretlenül előretóduló régi, személyes élménynek, hogy fel ne idézzem, együtt muzsikálhattam Lukinnal a belvárosi templom zenekarában a zenés miséken, és ezen kívül a Lovas főkántor által hegedűre, csellóra és orgonára komponált triót (De la confession) egykori gyakorlóiskolai osztálytársaimmal mutattuk be elsőként a templomban. (Lukin orgonált, Udvardi István, a Rádiózenekar későbbi tagja csellózott, a hegedűszólamot én játszottam.) A művelődési központ *Szóljanak a bajaiak…* sorozatában 1967-ben *Duna-parti zenélő órák* című programjával szerepelt, kérésünkre Kodály-emlékestet szervezett. Többször találkozott a bajai zenei rendezvényeken énektanár és kórusvezető kollégáival, előadásokat tartott, támogatta a helyi kórusokat. Legutóbb a bajai zeneiskola fennállásának 75. évfordulójára 2004. április 19-24. között rendezett művészeti hét vendégközreműködője volt, majd a belvárosi templomban tartott orgonaestsorozat egyik hangversenyén, 2004. június 5-én, Lantos István orgonaművész koncertjének műsorvezetőjeként búcsúzott Bajától, abból a templomból, ahol ifjabb korában annyit ült az orgona mellett.

Élete során kitüntetéseket, díjakat és többféle elismerést kapott. Így pl. a Munka Érdemrend arany fokozatát, a Magyar Köztársasági Érdemrend (polgári tagozat) kiskeresztjét. Sokoldalú tevékenységének elismeréseként szülővárosa 1989-ben Baja város díszpolgárává avatta. A Kórusok Országos Tanácsa közgyűlésén tiszteletbeli elnökévé választotta, Wlasics Gyula-díjat kapott.

Hollós Máté Lukintól búcsúzva írta többek között a ZeneSzó-ban: „…rögtönözve is választékosan s a legszebb magyar ejtéssel formálta szavait. (Ez nála Ádám Jenő öröksége is.) Mondatai szálfaegyenesek voltak, mint ő maga, s veretesek, amilyen nemes arcéle volt, mely tartást és arcélt nem koptatta el az idő." Személye az egész országban megbecsült volt. Mi, bajaiak is jól ismertük okos, kifogástalan, tiszta nézeteit, beszédét és énekhangját, melyet a zene, elsődlegesen a vokális zene érdekében fáradhatatlan munkabírással kifejtett.

Érden az alsó fokú művészetoktatási intézmény felvette Lukin László nevét, emléktábláját is felavatták. Az idén márciusban a Fazekas Mihály Fővárosi Gyakorló Általános Iskola és Gimnáziumban emléktáblát állítottak egykori tanáruk emlékére, Baján a zeneiskola aulájába is emlékét megőrző táblát helyeztek, és az intézmény kamaratermét róla nevezték el az elmúlt évben. Dosztojevszkij írta: „Az igaz ember eltávozik, de fénye megmarad." Lukin tanár úrra emlékezve méltóképp tisztelgünk emlékének mi, bajaiak is, érdemdús fiának emlékét szülővárosa is megőrzi.

Bánáti Tibor

Petz Eszter emlékére

1930-2006

A szíve megszűnt dobogni 2006. április 28-án, életének 76. évében. A bajai Rókus temetőben kísértük utolsó útjára. Virágba borult ravatalánál megjelentek pályatársak, tanítványok, tisztelő jó barátok. Egyházi temetésen, a búcsúztató szavak mellett a kápolnában és sírja előtt a Liszt Ferenc Kórus énekelt.

Életéről röviden: Baranya megyében, Vokányban született pedagógus családból. Édesapja kántortanító-igazgató volt, édesanyja tanárnő. 1950-ben Békéstarhoson kezdte tanulmányait. 1953-ban Budapesten az Apáczai Csere János Pedagógiai Főiskola ének-zenetanárképző szakán végzett. Tanári munkáját Villányban kezdte el. 1955 őszén Bajára került, és 1962-ig a bajai Liszt Ferenc Zeneiskola szolfézstanáraként tanított. 1962-től a bajai Központi Fiúiskola ének-zene tagozatán dolgozott. 1975-től 1987-ig, nyugdíjba vonulásáig kinevezést nyert az önálló Kállai Éva Ének-zenei Iskolához. Ez iskolában közvetlenül 8 évet töltöttünk együtt, de közös szakmai munkánk, kötődésünk több évtizedre szólt.

Baja városunk ének-zenei oktatásának sikeres segítője volt. Az alsó tagozatos osztályokban kiváló alapozó munkát végzett. A furulya hangszeres oktatása kiemelkedően eredményes volt. Rendszeres szereplések alkalmával a műsorok hangulatát furulyázó tanítványai emelték. Számos bemutató tanításával az ének-zenei órák értékeit, szépségeit bizonyította. Dicséretet érdemlően szervezte évről évre tanítványainak az operalátogatásokat és az ifjúsági hangversenyeken való részvételt. Ének-zenetanári munkáján túl a Magyar Vöröskereszt városi munkáját is segítette. 22 esztendőn át ifjúsági vöröskeresztes tanárelnök volt. A Vöröskeresztes Világnap alkalmából a *Vöröskeresztes Munkáért* kitüntetés ezüst fokozatát kapta. 1982-ban a 33 éves intenzív ének-zenei tanításért a *Kiváló Munkáért* kitüntetést nyerte el.

Emberi értékei miatt szerették tanítványai, szülők, kollégák és vezetőik. Humánus beállítottságával, optimista kisugárzásával hatni tudott közvetlen környezetére. Mindig sietett, szinte lázban égve hétről hétre lottózott, telefonált, szervezett. Életvidám, szeretetre méltó, kedves tanárnő volt.

Életünk igazságos törvénye, hogy egyszer mindenkinek mennie kell. Egyszer mindenkire sor kerül, mert halni születtünk… Drága Eszter emlékét soha el nem múló szeretettel őrizzük. Kodály Zoltán tanár úr Esti dalával búcsúzunk:

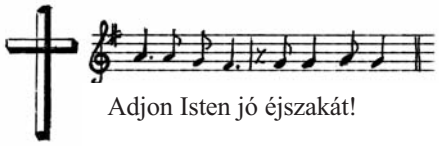

Adjon Isten jó éjszakát!

Szalma Sándorné

Emberközeli kórokozók

III. Az állatok

Az állatok által történő fertőző és élősködő kórokozó emberi megbetegedéseit zoonózisnak nevezi a szaktudomány._A WHO (Egészségügyi Világszervezet) másfél száz ilyen betegséget szerepeltet nyilvántartásában. Ezek közül a világméretekben és hazai előfordulásban gyakoribb állatoktól származó ártalmakról ajánlanánk szíves figyelmükbe jelen írásunkat.

Az állatvilág többnyire mikroszkopikus méretű tagjai közül kerülhetnek be leggyakrabban az emberi szervezetbe betegítő fajok, de ritkábban tekintélyes nagyságúak is jól érzik magukat az egyenletesen fűtött, táplálékban gazdag élőhelyen, az emberi testben. A megbetegedést – a vírusokkal és baktériumokkal szemben – csak ritkábban okozza az állat testét felépítő anyag, hanem inkább az „albérlő" által kiküszöbölt anyagcsere-termékekkel árthatnak, továbbá a tömegesen elszaporodó állatkák sok emberi sejtet (pl. vörös vértesteket) pusztíthatnak el, vagy jelentős tápanyagot vehetnek el szervezetünktől. Vannak olyan esetek is (lásd az előző három részben említett eseteket!), amikor az emberen rövid ideig tartózkodó – többnyire vérszívó vendég (szúrólegyek, szúnyogok, tetvek, kullancsok, bolhák stb.) a szúrásával közvetítheti a rajta vagy benne tartózkodó kórokozó egysejtű állatkákat.

Lássunk néhányat közülük!

Kórokozó egysejtűek: a több ezer egysejtű állatfaj közül viszonylag kevés az emberben súlyosabb betegséget okozó.

Amoeba-fajok: testüregekben, főként a béltraktusban, ritkán a fogínyen, illetve a szuvas fogakban és légzőrendszerben telepedhetnek meg. A hat faj közül a 10-40 μm nagyságú vérhasamőba a leggyakoribb kellemetlenkedő. A vastagbél sejtjeit a fehérjebontó enzimjei segítségével feloldva, fekélyeket okoz e bélszakaszon. A vérbe jutva a májba és egyéb szervekbe is eljuthatnak, ahol ciszták képződése jelzi jelenlétüket.

Trichomonas vaginalis: az ember nemi szerveinek nyálkahártyáján élősködő, érdekes felépítésű egysejtű. Több csillója és finom lebegő hártyája van, azok segítségével mozog. A női hüvelyben gennyes gyulladásokat okozhat, míg a férfiaknál enyhébb lefolyású következménnyel jár jelenléte. A felnőtt lakosság közel egyharmada fertőzött e kellemetlen egysejtűvel. Leggyakrabban a nemi érintkezéssel, de olykor a közös fürdővízzel vagy közösen használt törülközővel terjedhet egyik emberről a másikra.

Plasmodium-fajok: az ember vérében élősködő négy faj közül a Pl. vivax a legelterjedtebb, s egyben a megbetegedése zömét is e faj okozza. A melegebb éghajlaton gyakoribb, de ritkán nálunk is előbukkan. A fajok ivarosan és ivartalanul is szaporodnak. Elkülönítésük a spórás szaporodás periódusa alapján történik: egy vagy többnaponként sokszorozódnak az emberben a vörös vértestekben. A megsokszorozódáskor szökik fel a láz, amiért váltóláznak is nevezik e megbetegedést, a maláriát. A széteső vérsejtekből kikerülő ivartalan alakok újabb

sejtekbe jutva szaporodnak tovább, így a vörös vértestek számának gyors csökkentésével idézik elő a vérszegénységet (anémiát). Az ivaros folyamat a malária-szúnyogban zajlik. A szúnyog a maláriás ember vérét megcsapolja (ez az ivaros folyamathoz nélkülözhetetlen táplálkozást is jelenti!), s eközben a kórokozó ivartalan alakjai is bekerülnek a gyomrába, ahol ivaréretté válva megtörténik az ivaros folyamat. A keletkezett sporozoiták a szúnyog nyálmirigyébe jutva kerülhetnek át egy újabb, még nem fertőzött emberbe. Itt a folyamat újra kezdődik. Ezt a jelenséget nevezi a biológia gazdacserés szaporodásnak, amely eléggé általános a zoonózisok esetében. Évente mintegy 200 millió ember betegszik meg maláriában, amely esetek közül 1 millió (0,5%) fizet életével. Szerencsére hazánkban igen ritka az ilyen megbetegedés.

Trypanosoma-fajok: az álomkór nevű betegséget okozó három faj a trópusi Afrikában és Dél-Amerikában fordul elő. A megnövekedett utazási lehetőségekkel élve ne feledkezzünk meg e veszélyről sem! A 10-30 μm nagyságú álomkórostorosok a máj, lép és nyirokcsomókba, sőt egyesek a szívizomzatba, illetve a központi idegrendszerbe is bejutva láz és hidegrázás tüneteket, elhanyagolva halált is okozhatnak. Legyek és poloskák a legfőbb terjesztők.

A férgek közül a lapos- és hengeres/fonál férgek között akad néhány, embert is veszélyeztető faj. Elsősorban a szegényebb, roszszul táplált, rossz higiéniai feltételek között élő embercsoportoknál gyakoribbak, de a „kultúrnépeket" sem kerülik el e zoonózisok. Egyes fajok esetén hazánkban 10-70%-os lakossági fertőzöttség is tapasztalható olykor, országrészenkénti eltéréssel. E többsejtűek között pár milliméteres és 10-15 méteres hosszúságú fajok is vannak. Változatos testfelépítésűek, s valamennyit olyan külső védőréteg (kutikula) borítja, amely megvédi a gazdaállat/ember védőenzimjeitől. Többnyire a bélrendszerben élnek, de néhány közülük a szövetek (izmok, mirigyek) lakója. Olykor a szervek falát is átfúrva, több szervet is „meglátogatva" kerülnek ki az emberből vagy állatból. A több gazdás fajok sokszor igen bonyolult egyedfejlődésűek: peték, lárvák, betokozódott alakok, de a kifejlett alakok egyaránt okozhatnak fertőzést. A legtöbb társgazda a háziállatok köréből kerül ki (kutya, macska, nyúl, sertés, juh, baromfi, szarvasmarha stb.), de szinte bármelyik vadon élő, ember által fogyasztott állattól (rákok, halak, vaddisznó stb.) is fertőződhetünk. Különösen az említett állatokkal foglalkozó/érintkező embereknél gyakoribbak a fertőződések! A leggyakoribb fertőződések az ürülékkel, vagy a fertőzött állatok nem kellően kezelt húsának fogyasztása útján fordulnak elő.

A laposférgek közül:

A *májmétely* az epejáratokba kerülve sárgaságot, májgyulladást okozó, 2-3 cm - es állat. Szerencsére ritkán fordul elő fertőződés.

Kutya galandféreg: (Echinococcus granulosus): a kutya vékonybelében élő 3-6 cm-es féreg több ezer petét termel. A peték a béltartalommal a növényekre kerülnek, amelyeket a legelésző állatok elfogyasztanak, s ezáltal megfertőződnek. De az elfogyasztott vízzel is terjedhet e féreg. Az új gazdában a peték a vérbe, a májba, tüdőbe, vesébe, mirigyekbe, csontokba kerülhetnek, ahol ún. hólyagférgekké alakulnak, s néha végzetes kimenetelű megbetegedést okozhatnak. Az ember a ház körül vagy a házban (!) tartott fertőzött kutyától kaphatja meg e nemkívánatos társat. A házi kedvenc végbelén át távozó peték egy része sokszor megtapad a végbélnyílás körül, amelyeket a viszkető érzés miatt a kutya az aljzathoz dörzsöléssel vagy nyalogatással igyekszik eltávolítani. Ezek innen vagy a kutya ölelgetésekor kerülhetnek gyermekre vagy felnőttre.

Így szemléljük ezután a kutyát ölelgető Homo sapienst!

A teljes egyedfejlődés utolsó fázisaként a hólyagférges állatok (sertés, juh, nyúl, szarvasmarha stb.) nyers húsát elfogyasztó kutyában alakul ki a teljes állat, s a folyamat kezdődik előről.

Horgasfejű galandféreg (Taenia solium): 2-7 méter hosszú, amelynek jelenlétét a sertéshús „borsókás" képződményei jelzik. A hús tökéletes sütésével vagy főzésével kerülhetjük el e nemkívánatos táplálékelvonó és toxikus, emberre gyakorolt hatását.

Simafejű galandféreg (T. saginata): kifejletten 8-12 méteres hosszúságú, s legtöbbször szarvasmarha húsával kerülhet az emberbe, ahol gyomor és hasi fájdalmak, hányinger és nyugtalanság tünetegyüttesét okozza.

A hengeres vagy fonalférgek közül:

Orsóféreg vagy orsógiliszta (Ascaris lumbricoides): a 30 cm-t is elérő, 1 cm vastagságú faj 1-2%-ban fordul elő Magyarországon átlagosan, de némely helyi felmérésnél 30-40%-os gyakoriságot is regisztráltak az iskoláskorú gyerekeknél. A nőstény által ürített napi 200 ezer petéből a talajban kifejlődő lárvák fertőznek, amelyek a bélfalon át a vérkeringésbe, majd a tüdőbe kerülnek, ahol a hajszálereken elakadva növekednek. Innen a légutakon és nyelőcsövön át újra a bélbe juthatnak, ahol a kifejlett férgek átfúrják a bélfalat többnyire hashártyagyulladás kíséretében. A hasnyálmirigyben és epevezetékben ugyancsak gyulladásos elváltozásokat okoznak. Nyugtalanságot, orrviszketést, nehéz légzést, étvágytalanságot, olykor testi és szellemi lemaradást okozhatnak gyermekeknél. A féreg petéje a gondozatlan, korszerűtlen árnyékszékek, illetve az emberi fekáliával locsolt területeken kerülhet szájon át az emberbe. A sertés és baromfi orsóférgek is olykor megfertőzhetik az embert.

Hegyesfarkú bélgiliszta (Enterobius vermicularis): az iskoláskorúak között leggyakrabban előforduló (olykor 50-60%-os gyakorisággal!), alig 1 cm-nyi vastagbél élősködő. Kellemetlen végbélviszketést, nyugtalanságot okoz a gyermekeknél, sőt teljesítőképesség-csökkenés is előfordulhat.

Ostorféreg (Trichinella spiralis): a 2-4 mm-es férgek csak esetlegesen kerülhetnek be az emberbe, de évekig tartó reumatikus fájdalmakat okozhatnak. A főként patkány, róka, borz és sertés élősködő a kevésbé kezelt sertéshúsokkal juthat az emberbe. A bélfalon át a nyirok- és véráramba kerülnek, s végül az izomzatban településnek meg. A betegség (trichinellózis) legtöbbször enyhe lefolyású, de nagy számú élősködő esetén végzetes kimenetelű is lehet.

Hogyan kerülhetjük el e senki által nem óhajtott fertőzéseket? A fogyasztásra szánt gyanús húsféléket állategészségügyi vizsgálatnak vessük alá; kerüljük a kétes, fertőzött helyeket, állatokat; tartsuk tisztán a házba fogadott állatkedvenceket; óvjuk az utcákat, játszótereket kóbor és sétáltatott állatok ürülékszennyeződésétől; a betegítő állatok egyedfejlődési láncát szakítsuk meg (rovarirtás, vizek lecsapolása); tanítsuk meg gyerekeinket a helyes viselkedésre, állatgondozásra, az óvatos magatartásra; a bekövetkezett fertőződés gyanúja esetén mielőbb forduljunk a gyógyító szakemberekhez, mivel a legtöbb zoonózis kellő időben történő felismeréssel, megfelelő terápiák segítségével gyógyítható!

A megelőző (preventív) magatartás tekinthető az egyetlen, igazán emberhez méltónak, amely gyakorlat csak a megfelelő ismeretek birtokában valósítható meg következetesen.

Bízom benne, hogy a cikksorozattal sikerült a kedves olvasóval elhitetni azt, hogy az ember valóban a természet szerves része, s hogy az élő természetet nem elég csak szemlélnünk, hanem kellő mélységben érdemes megismerkedni is vele!

Bizonyosan tudatosult bennünk az is, hogy a „barát és ellenség" szembeállításának való alapjai vannak a természetben.

Dr. Laki Ferenc

Kabdebó Tamás: Simogatás

„Egy szó, a tó vize, a napsugár, a szemsugár is lehet simogató.” (Lao-ce)

Iskolába indulok, először, viszem a táskát
Érzem terhes anyám csókját, arcom simogatását
Jobbkezének gyűrűsujja-begyén apró szemölcs
Gyengéden karistolja arcom, oda-vissza,
Mint szélgyűrte hullámfodor a Dunát.

Bucskáznak az évek, a jegenyesor alatt
A Türr emlékhez vezet első randevúm
Elröppen belőlem, felőlem kamaszkori búm
„Mari, add a kezed, megsimogatom.”
(A merészségtől torkomban dobog a szívem.)

A Türr sarok tűsarok, a kövön ülünk
Képzeletben vitorláson az Al-Dunáig repülünk
Jobbkezemet balkeze fogja; leheletfinoman
Megsimogat – kenyérhéjjal etetjük a sirályokat.
(A Pandúr morotvájában ívnak a halak.)

„Látod, mondom Marinak, a fiúponty
Hasával vemhes lánypontyot simogat.”
Folyik a haltej, termékenyül az ikra
Kishal raj kel ki itt, május huszadikra
Mari nevetése minden szót betemet.

Tűzharc, szökés, élet idegen földön
Megtelepedtem egy talpalatnyi zöldön.
Walesben nemcsak bárdok vannak
Hanem jó kórházak, szülészetek, klinikák
Egyikben kis Lily szemére nyílt a világ.

Hova szülőorvos fogója segítette ki
Babafejére bőrsapkát szabott neki.
Megsimogattam, ujjhegyeimen hullámzott a bőr
– Istenem, ha ez elsimulna! – elsimult.
Tenyeremen csak a bőrsapka emléke maradt.

Már a déltengereken kergettem a halakat
Kutyám mellettem ült, nézte a hullámokat
A sósvizek harcsája öles mélyből jött elő
Hol polipok laknak s pár megkövült korall-agyvelő.
Aztán költözni kellett. Karanténba a kutyát?

Egy szabadlelkű állat ezt nem vészeli át.
Detektívünknek adtam, ki tíz mérföldre lakott,
A kutya megszökött, harmadnap hazacaplatott.
Házunk előtt a küszöbön összerogyott, feküdt:
Etettem, életre simogattam. A szomszédoknak adtam.

Kik válnak el, kikből lesz pár, kikből nem?
A szerelem, a szerelem a legszebb fegyvernem.
„Nézd, mondta Anna, odafönt az égen
A Fiastyúk távoli, titkos csillagképben
Egymást simogatják mindheten a csillagok.”

Elmerengtem. A legemberibb aktus a simogatás,
Hol bőr selymez bőrt és az érintkezés lehet
Vágy áramlat, szerelem, rokoni szeretet,
Gyógyító szándék, búcsúzás vagy apró ajándék
Kéz simogat kezet, vagy mást; az simogat aki szeret.

Fára mászott a fiam, leesett, két kezét kitörte.
Arca elferdült mint egy beleharapott körte.
Feküdt a földön, eszméletlenül vinnyogott.
Ösztönösen, villámgyorsan megsimogattam.
Szeme felnyílt: „Ne csiklandozz, Apuka!”

A napokban jelent meg Kabdebó Tamás Tariménes utazásai című novelláskötete. Új könyvét a szerző június 9-én (pénteken) 18 órakor mutatja be érdeklődő olvasóinak a Magdi Konyha MS Bútorházban (Tóth Kálmán u. 15.). Közreműködik: Mécs Károly színművész.

Újra kiadják Rapcsányi Jakab Baja-monográfiáját

Előfizetési felhívás

Rapcsányi Jakab *Baja és Bács-Bodrog vármegye községei* című, 1934-ben kiadott monográfiája adatgazdagsága miatt az olvasók, a helytörténet iránt érdeklődők, de a tudományos kutatók által is nap mint nap forgatott, közel 700 oldalas könyv évtizedek óta könyvészeti ritkaságnak számít, közgyűjtemények és magánkönyvtárak féltve őrzött kincse. Antikváriumokban, országos árveréseken sem bukkan fel egyetlen példány sem. Öt-hat éve 100 eurót kértek egy múzeumunkba behozott példányért.

A Türr István Múzeum és a Múzeumbarátok Köre Alapítvány a Rapcsányi-monográfia hasonmás kiadásának megjelentetését tervezi. Ahogy az első, 1934-es megjelenéskor is történt, előfizetőket keresünk, hogy december elejére a könyv kézbe vehető legyen.

A keménytáblás, vászonborítású, cérnafűzéses, a gerincen és az első kötéstáblán aranyveretű, az 1934-es kiadással teljesen megegyező könyv ára előfizetés esetén 5.000 forintba, árusított példányai 7.000 forintba kerülnek. Az előfizetők nevét a könyv mellékletében közölni fogjuk.

A monográfia előfizethető a Türr István Múzeum irodájában (Baja, Deák F. u. 1.). Érdeklődni a 79/324-173-es telefonszámon és a bajaimuzeum@freemail.hu e-mail címen lehet.

Merk Zsuzsa múzeumigazgató

Vinkovics Antal emlékirata

III.

(1848. november 22. – 1849. január 18.)

Futakon szüntelen előőrsre jártunk a Dunapartra. 21 őrhely volt. Minden 48 órának felét az őrsön tölttöttem, megszoktam a sanyart. Volt ugy, hogy három huszonnégy órát is ott töltöttünk. Mégis meg voltam igen elégedve sorsommal. Örömmel viseltem a terhet, azt hazámért viseltem.

Olykor el elmerengtem, szemeimmel a túlparton, hol a rácok csináltak valami vakondok túrásaikat. Szerencsétlen vakok, ti nem jobban tennétek, ha azon erőt, mit mi romlásunkra pazaroltok, velünk egyesítenétek – míg így egymást pusztítva, hagyjátok magatokat eszközül felhasználtatni egy láthatatlan kéz által. Jaj, nektek, ha győztök, saját sírotokat ássátok meg és mienket s örüljetek, ha veszítettetek, mert magyarhon nem hagyja veszni a testvér-barátot, habár megbotlott is – hisz nem tudja mit cselekszik. Mint ujongnak, mint kiáltanak felém káromkodva, csúfolkodva – hisz a bor beszél belőlük és a düh, nem ő. Lelke odahaza csügg szerettein, kik örülnek az együttlétnek s búsan emlegetik atyjokat, vagy testvéröket, ki elment, hogy a szabadságot megsegélje béklyózni, s hogy feláldozza életét... miért! ...

Mivel most már váltakozva kellett egy századnak Begecsen lenni Decemberben, 1-én tehát a sor ránk került, oda mentünk. Itt meg volt engedve, hogy a lakosok akármelyike is bármi szín alatt fegyverzetünkhöz nyúlni mer, azonnal agyonlőjük. De ez egész ottlétünkben nem történt meg.

Szüntelen őrsön voltunk, néha-néha váltottak fel...

Végre azonban ennek is, mint mindennek a világon – vége szakadt. Időnk kitelt s mi ismét Futakra mentünk vissza, de nem pihenni, hanem újra Őrsökre.

Ez időben meggyült a teendőnk, mert míg az egy félszázadunk őrsön volt, addig a másiknak készségbe kellett az éjt tölteni. Csupán nappal alhattunk némi keveset, ez tartott 15-éig. E napon 60 szekérre való küldeményt, mely Pétervárból jött, kísértük, kik itthon voltunk, Petrovcán, Kulpinon, Szt.Iványon át Torsára. Esti 9 órára értünk oda s 11 órakor szinte kocsin elindultunk s jöttünk 5 órára Futakra. E nap szabad volt, 9 óráig dél előtt aludnunk.

20-án hajnalban kirohant a Pétervári őrség s felperzselte Ledinica és Kamenica nevű rác helységeket, magát az ott lévő csapatot becsületesen megriasztva.

Haza jöve az őrségről, allig aludtam el, midőn 11 óra tájban riadót vernek. Összejövünk, ki mint tudott, minél hamarább a legnagyobb csendben s megyünk. Egyikünk sem tudta hova, a leggyorsabb léptekben, meg sem állván Pirosig. Hadnagyunk itt szállásoló csapatfőnökkel nehány szót váltott, (ki alig merte fejét az ablakon kidugni). Majd ismét sebesen mentünk Kiszácsig. Csak itt tudtuk meg utunk okát – mert az Irmai marhákat még 9 óra tájban elhajtották a rácok – minket, hogy vissza vehessük, kerültünk Piros és Kiszácsnak, ha még utolérhetnők öket, de késő volt már, minthogy azok már odébb álltak a löcs árával. Mi is kocsikat kerestünk s még hajnalban Futakon termettünk. – Ekkor a bajai Nemzetőrök Kiszácson voltak.

Valahára tehát békében őrködtünk, nem háborgatva senkitől, egész Karácsony napjáig. Miután ez utolsó őrségből haza jöttem és az engem oly igen szerető gazdám és családja által nekem karácsony böjtjéről félretett mákos és diós metéltet és kalácsot felemésztettem, hogy tudjam én, is mint ők mondák, hogy karácsony van.

Elbúcsúztam tőlük, megköszönvén szívességöket. Ők könnyeztek szegények.

– Ki tudja hol fognak – úgy mondták – elveszni oly fiatalon, hány anya veszti el fiát a nélkül, hogy sírjára borulhat? Aztán ha önök itt hagynak most bennünket, mit teszünk mi védtelen a rácok dühe ellen?

Éjféltájban kocsin elindultunk és 26-án virradóra Ókérre értünk. Ott reggelizve azonnal gyalog Kucorára mentünk éjszakára...

Az egész zászlóalj itt együtt volt már.

27-én kocsin utaztunk Kulán át Bajsára. Itt falatoztunk, mivel Bajsa őrnagyunk, Zakó István birtoka volt – minden század számára 3 akó borból álló áldomást adott. Ezt hevenyében megittuk s váltott kocsin azonnal még Moravicára mentünk hálásra.

A moravicaiakról azt jegyzem meg, hogy erővel vonogattak magokhoz szállásra, s nagyon búsult az olyan, ki legalább egy honvédet nem kapott a házába... Ez a magyar szívesség, nem híjában kun fajták. Volt bor, hús, kalács, hogy még a szürke sem bírta volna el.

Pacséron, Katymáron át, hol kocsit váltottunk, Bajára mentünk.

Szükségtelen leírnom az örömet, mely családunknál akkor volt. Atyám, öcsém, húgom mind keresésemre jöttek, egy kulacs borral és egy tarisznya kalács és sódarral, már a szőlők közt – minden úton – vártak. Szegény atyám pedig jól tudta, hogy én haza tudok és fogok menni. Hurcolta a nagy négyittcés csutorát s mint keresett, midőn a század megállt s sorakozván elszállásozott, s engem nem látott köztük, várt – várt. Jöttek még egyes kocsik honvédekkel, de egyben sem én voltam. Nem várhatott! Az öcsémet a kulaccsal otthagyta, ő pedig a század után ment. – Tán már elmentem – gondolta. Később hazajött, hogy itthon vagyok e már – mégsem lát – én pedig a legutolsó kocsin ültem, mert Katymáron az üres kocsikra ügyelnem kellett, mindaddig, míg valamennyi, netán elmaradt honvéd is kocsit kapjon.

Végre Bajára érve, a Kálvárja előtt leszálltam a kocsiról és öcsém, Miska megismert s hozta a csutorát. Nekem ekkor már örömem nagyobb volt, mint a szomjam. Nemigen ittam, de annál jobban siettem haza.

Na, volt öröm!! Szegény atyám mire hazajött, jobban elfáradt, mint én. Nagy a szülők szeretete!

Nem győztek otthon csudálni, hogy meghíztam. Először azt hitték, hogy a fejem dagadt meg csak! Vagy tán valami betegség, mely felpuffasztott. Ehhez még az is járult, hogy a fejem egészen kopasz volt a múlt betegség következtében. Csak midőn a vacsoránál ehetési tehetségem produkáltam, hitték el, hogy mégis csak kövér és nem pedig dagadt az arcom.

Egész éjjel nem aludtam, annyi kérdezni és mondani valónk volt, hogy reggelig sem tudtuk elvégezni. Hajnalban dültünk kissé le, hogy az álmot elbolondítsuk.

Reggel elbúcsúztunk...

Szülőim elkísértek a piacig, a vásártérig, a városvégig. Végre még Szentistványig, hol még egyszer ittam az atyám hozta kulacsból s aztán... kezet fogtunk még egyszer. Szülőim keményen tartották magokat, nem sírtak, ami nekem igen tetszett, mert én érzelgő nem voltam soha.

Végre elváltunk, ekkor láttam, hogy atyám midőn elfordult, egy könnyűt törült szeméből – inkább sírt volna, mert ez az egy könnyű jobban megsebezte szívemet, mint a könnyeknek özöne. Tudtam , hogy ez az egy könny nagy, de elnyomott fájdalom cseppje volt.

Alig léptünk párszáz lépést, ismét kedélyemnél voltam, mintha semmi sem történt volna...

Csanádra érvén kocsira ültünk s Sükkösdön, Nádudvaron át mentünk Hajósra.

30-án Miskén, Kalocsán át Dunapatajra mentünk, ahol igen szívesen fogadtak.

Majd Hartán, Sooton és Apostagon át Dunavecsére értünk, ahol ugyan jól megünnepeltük az Újév előestéjét. Derék dunavecseiek majd megfojtottak bennünket étel és itallal. Itt tette gazdánk előbb a kukorica málét az asztalra s aztán a túrós rétest.

A ujév elsö napján továbbálltunk Dab-Dömsöd, Terek, Lacháza, Taksony és Harasztin át Soroksárra – ahol ugyancsak eszünkbe jutott Dunavecse, Pataj s több magyar helységek. A kutya sváb megkoplaltatott, hogy úgy segélje őket a Jehova, mint ama rühes lovat, mely csak szemére volt vak és három lábára sántult meg a koplalásban.

Másodnapján gyalog Pestre érkeztünk.

Hej Pestről sok mondanivalóm volna, bár sokan vannak, kiket nem foglalok be, hanem az úgynevezett nyárspolgárokat. Ezeket külföldről ide csavargott bitangokat, kikből kár lett volna, midőn még akkorák voltak, mint a babszem, olajat verni, hogy a becsületes magyarnak lett volna mivel pondrós malaccának hátulját bekenni. A disznó németje még csak szállást sem adott volna, ha a puska tusát nem mutatjuk neki?! A kenyeret pedig – mondja – nem nekünk sütötte, hanem ő felsége katonáinak. Hogy a magyarok Istene rugdalja meg mind a két lábával őket.

No, de rövidesen Kerepesre gyalogoltunk. Kerepesi utunkban szörnyű ágyúzást hallottunk. Megálltunk mindannyian s nem akartunk tovább menni, mert illetlennek tartottuk, hogy mi, még mások a főváras védelméért ontják vérüket, mi addig elhátráljunk. Csak miután Őrnagyunk megmagyarázta, hogy ama ágyúzás Téténynél történik s csak azért, hogy kissé föltartsák az ellent. Így szólt:

– Nekünk meghagyatott egyenest a Tisza mellé vonulni, ahol az összes haderő gyülekezik össze, aztán ha kedvök van, lesz alkalmunk megmutatni nekem is és Önöknek is, mint szeretjük a Hazát...

Így értünk Kerepesre – hanem azt mondom is, bár sose értünk volna bele.

De mégis beleértünk. Éhesen, fáradtan értünk szállásunkra. Húsz-húsz ember esett egy házra – tehát egy szobába.

– Záz zbecsületes ztot zátyáfijak zelore meglátták.

A becsületes tót atyafiak eleve ellátták magokat s tisztességesen ki a padlásra, ki az istálóba hordozkodott s nagylelkűen átengedték nekünk az „első szobát” – melynél ugyan több nem is volt, de minden üres, nyoszolyástól és asztalostól, mit mi azonnal el is foglaltunk. Ugyancsak köszörültük fogainkat arra a jóféle töltött káposztára, mit Pesten, Soroksáron nem bántottunk. De elbámultunk, midőn gazdánk értesít bennünket, hogy mi egészen hívatlan, akarom mondani váratlanul jöttünk. Mindazonáltal, ha éhesek vagyunk – főzet majd gombócot mindnyájunknak. Hát a hús, kiáltánk fel, itt a pénz, hozasson??

– Jáj, zuraim zászt záranyért sem kapjunk.

Na, volt mit hallgatni minden szentnek, ha épen hallgatták – szegény gazdánk kért mindenre, hogy ne káromkodjunk úgy, vagy legalább az ő házában ne, mert úgymond sok apró gyermeke van s ha háza el találna süllyedni – megfagy odaki e télen. Hanem végre is jobbnak látta a padlásra húzódni, mert a baka annyira bejött a Angyalok és mennyei Karok dütsőitésébe, hogy keresztet hányva magára elhátrált.

Most mind kirohantunk az utczára, megnézni, hogy többi társainkat miként fogadták. Hanem iszen azok is épen azért voltak az utczán amiért mi. Ugylátszik, hogy Soroksár óta az éhséget kergettük csak, de itt értük el igazán.

Most hát mind a kocsmába tolakodtak.

Én is kikönyörögtem gazdánktól két pintes üveget. – Azt gondoltam, iszom, ha ennem nincs mit, és a kocsmába mentem...

Csikorgó egy hideg volt...

Minden katonaságunk dacára a kesztyűt szolgáltra kellett szorítani s a sapkát nyomogatnunk lefele, mert a hideg szörnyen cirógatta füleinket.

A csapszékbe érve, itt már felfordult világot leltem.

Levonván kesztyűimet, hátul a dragonba akasztottam, szokás szerint s igyekeztem befurakozni a csaplárhoz.

Ábrahám béresseiből való volt szegény. Sok bort kimért már biz ő életében, sok vízzel. De még ily kevés pénzt nem kapott, mint ma – ha ő lármázott, a baka még jobban. Mit volt mit tennie, mint mérni, amúgy örökös hitelbe – hoztak ugyan némelyek pénzt, de míg ő váltott – ha válthatott – addig a baka maga mért. Ha tehát azt akarta, hogy itcéje nagyobb ne legyen, mint azelőtt, maga mért. Már ha a pénznek a háromnegyedét sem látta, mégis jól esett neki, hogy minél kisebbre szabhatta az itcét – mivel ugyan a baka nem igen gondolt.

Már közel voltam a borhoz, midőn észre vettem, hogy egyik kesztyűm eltévedt s már már a másik is útnak indult. Magamhoz jöttem. Nem sokat gondolkoztam, hanem a nagy szorongásban – kesztyűmnek szereztem két társat, egy helyett. Abban nyugodtam meg, hogy most már ha egyet el is tévesztenek, lesz még helyében kettő.

– No, nézd – szól hozzám egy földim – most voltak itt kesztyűim s már nincsenek.

– Hogy hogy? – kérdezem őt.

– Ellopta a baka, aki ez meg amaz, adta teremtette – itt azonban ő cifrább elegantiával fejezé ki gondolatát, mit én most jónak látok elhallgatni.

– Barátom, könnyű azon segíteni, lopj helyébe mást. – Hisz én is úgy tettem, de ezt nem mondám neki, féltem, nehogy magáénak ösmerje.

S ugy is tett ő, mint én mondtam, lopott mástól – az pedig másiktól – meg az is mástól s így folyt ez egyre...

Én azonban a zsidóhoz furakodtam. Töltettem magamnak s még a pénzt oda adtam – s fölváltotta, az alatt az én tele üvegem egyike szépen valamely bakának karjai közé vetette magát. De én halgattam – s mig a csaplár a pénzt olvasta, én a háta megett egész nyugodtan egy saját pintes üveget töltöttem meg saját borából, majd odább mentem a lőts árával.

Hiszen ő már ma többet is károsodott, micsoda tehát két itze bor és egy üres pintes üveg, annyihoz képest. Megszokta ő már a csalást, hisz ő is csalt eleget.

Mire haza értem, már a többiek a gombocokat rohamozták. De azok bevehetetlennek találtattak. Hogyisne! Akkora darab tészta, mennyi két markába férhet egy tenyeres talpas tót asszonynak, egy darabbá gömbölyítve, de oly keményre, hogy midőn egyet a földhöz vágtunk, úgy felugrott, hogy még a padlás is rezgett belé – s aztán ilyet még rágni, vágni?

De hagyján lett volna mind, hanem csak úgy tiszta vízben volt kifőzvén, só pedig sem a vízben sem a gombocban

nem volt. Így volt kitálalva. – Röviden mondva, húszan vagy hármat legyilkoltunk, de a többi megállta helyét büszkén.

Behívtuk a gazdát.

– Gazduram, ilyen gombocot esznek kendtek is?

– Zisten zucseg nyem, sag migor megházasodjung zákor is ság Panyi bíró és eskutyek kápjung meg belule.

– Fulladj meg hát benne, mikor legelőször eszed – aki ilyen, amolyan, hangzott mindenfelől.

– Miért nem adott kéd sót a gombocba?

– Nyincs.

– Nyincs? Várjatok csak, jöjjenek ide a császáriak, majd az is lesz, ami igazán nincs, ezt most vigye ked és aprítsa össze egy lábasba, tegyen zsírt alá és süsse meg.

A gazda megtette, amit neki dictáltunk, bele aprította a lábosba a gombocokat, zsírt tett alá és megsütötte, amint illett és még só is jutott rá.

No, így átalakítva behozta a gombocokat, még mi is alig ismertünk rájok. Azonban az ismeretséget azonnal megújítottuk – most már bevehetők voltak.

Ez volt az utolsó étel Kerepesen, amit kaptunk, mert másnap még itt voltunk, de se kenyérnek se húsnak hírét sem tudtuk.

Tenyerünkön hordtuk a pénzt, egy darab kenyeret kérve – sehol semmi. Eltette a tót mindenét s nem adott se pénzért sem ingyen ennivalót a kötélreval...

Végre, miután magunkat becsületesen kikoplaltuk s mintegy előkészülve a Felsőmagyarországi könnyű életekhez, megérkezett valahára a váltság napja, télhó 5-e. Felkerekedtünk, mentünk gyalog Aszódon át Baghra. Itt már meglehetősebb módunk volt, s az itt lakó magyarok becsületesen elláttak, nem mint a tótok.

De az volt a bökkenő, hogy Császári hadsereg Pestre vonulva mindenütt sarkunkban volt. Velünk a Téténynél elszélesztett magyar csapatmaradvány és sebesültjei, betegek is voltak, bajos volt oly gyorsan tovább állni. Tehát gyorsfutárokat küldöttek azonnal Hatvanra, kocsit venni.

Bagon pedig csak alig voltunk, Hévizgyörgyön át Hatvanra gyalogolván ott kocsira ültünk, még este Gyöngyösre értünk. Hej! most is számban az íze ama jó és olcsó bornak, melyet itt vala alkalmam inni.

Hogy más csapatok hogyan és hol csatlakoztak hozzánk – minthogy közember voltam, ennek tudása nem engem illetett. Kíváncsi pedig nem voltam.

Kápolnára 7-én értünk. Majd Kerecseny és Abonyon át Kövesdre gyalogoltunk. Ujabb egy nap és Nyárád, Ábrám, Vattán át Emődre értünk, ahol egy napot nyugodtunk. E napon őrálláson voltam az ágyuknál, tehát láthattam, hogy mintegy 2 ütegünk (Patria) lehetett, ha jól emlékszem.

Tovább Verébkereszturon, Onódon, Sajóvizén, Hidalján át Lucra. Rákövetkező nap Bekecsen át Szerencsre értünk. Zomboron át Tarcalra 13-án érkeztünk.

Itt kellett bevárnunk, vagy ha szükséges, eléje mennünk Schlik császári Tábornoknak. Aki egy meglehetős csapattal sietett Kassa felöl Debrecenynek...

Itt csak annyit tudtam táborunkról, hogy Dembinszky parancsnoksága alatt vagyunk. Mennyien voltunk, nem tudhatom, de annyi bizonyos, hogy zászlóaljunkon kívül allig volt egy más, melyet rendesnek lehete nevezni. Nagyobbrészt Szikszónál megfutamodott honvédek voltak, kiket már rendes fegyverrel nem is győztek, mert mind eldobálták futások közben, hanem szépen karabint adtak nekik, holmi régi kovásakat...

Január 14-ik és 15-ét itt töltöttük. Élveztük a Világ legjobb bora és magyarhon legrosszabb kenyerét, ami az árpának és zabnak az ő lisztjéből lett készítve. Mind jó volt ez azonban a Hazáért.

Utána átmentünk Mádra az édes borra, majd pedig Tállyára.

Itt már pihentünk – volna, ha Schlick Úr ő kegyelmessége az ő eddig győző táborával igen közel szomszédunkká nem lenne.

Ez volt a baj!

Beszállásoltunk, mint rendesen, minden házba egy pár, vagy több vagy kevesebb, a szerént mint a ház birtokos több vagy kevesebb vagyonnal bírt.

Én egy özvegy asszonyhoz jutottam szállásra, mégpedig egyedül. Meglehetős vagyonkája maradt férjéről s egy utczán futkosó és egy allig az emlőtől elválasztott csecsemő gyermekei.

Férje nemrég költözött a másvilágra.

Én, mint afféle tizenhetedfüves legény, sima leányarccal, csendes, mondhatni lányos magaviselettel és szemérmességgel, észrevehetően ingerlékenyen hatottam a csak nemrég megözvegyült és még tellyes erő és kellemben lévő menyecskére...

A legnagyobb és tőle tellhető előnyökkel halmozott el. Sőt ebédre kedvenc ételemet ígérte megfőzni, a túrós csuszát.

Ámde másképp határoztatott az égből.

Mielőtt szerencsém lehetett volna a kedveskedő gazdaasszonyom főztjét megenni, riadót dobolnak. Mintegy 11 óra tájban délelőtt.

Az egész tábor összvegyült az utczákban s azonnal kimentünk a mezőre. Ott csatarendet alakítva vártunk a parancsra. Szörnyű köd volt egész nap. Az ellenség Szántó felöl nyomult előre. A Szántóban elszállásolt lengyel segédsereg teljes rendben hátrált, sebesültjeit és halottait felszedte az országúton.

A mi századunk és a harmadik század az országút mellett lapult meg. Feladatunk volt, hogy midőn az ellenség hozzánk ér, puskaszóval fogadjuk, s hátrálva tovább csaljuk, míg az országút két felén jóval előbbre állított tábor a sűrű köd védelme alatt szép csendesen háta mögé kerül a mélyen tisztelt ellenségünknek.

De másként fordult a kocka.

Ellenségeink megszagolták a sáfrán illatot s nem tartották tanácsosnak ma valamit velünk kezdeni.

A lengyel önkéntesek megérkeztek sebesültjeik és halottaikkal, de az ellenség elmaradt. Vártunk!

Vártunk estélig, tíz, tizenkét óráig éjszaka, jó étvággyal, mert enni azt nem kaptunk, de sehol semmi.

S hogy meg ne fázzunk a térdig érő hóban, fegyvereinket gúlába tettük és körbe szaladtunk, míg kimelegedtünk. Aztán, akik már jól kimelegedve a sorból kidőltek, összeültek a hóban s kártyáztak. Borunk már kifogyott kulacsunkból s az ellenség mégsem jön! Éjfélkor indulót vernek, vissza a várasba.

Midőn az agarat a vadászatra csalják és ott jól elverik, a helyet, hogy nyulat fognának vele, nem esik oly rosszul neki, mint nekünk e visszatérés. Kivált nekem.

Visszamentünk Tállyára.

Ha már ellenséget nem kaptunk, legalább jóllakom túrós csuszával – gondoltam magamban – köszörültem a fogam a szépasszony főztjének.

Az utczában megálltunk – s a szélső házakba elszállásoltak bennünket.

– Aki a házból ki mer mozdulni, agyonlövetik – volt a parancsolat.

Jóéjszakát túrós csusza, gondoltam magamban, belőled nem eszem többet.

– Senkinek sem szabad mégcsak fövegét sem levenni, fegyver kézben tartva, aludni csak ülve lehet és szabad. – A legelső dobszóra mindenki készen álljon fegyverben – hirdették...

Az éjet átnyomorogtuk.

Folytatjuk

A magyar mint halásznemzet

III.

Cikksorozatom második részében utaltam arra, hogy választ adok a krónikus halhiány kérdésére. Ugyanis nemcsak térségünk, hanem szinte egész Európa természetes vizei agonizálnak egy olyan „sáskajárásnak" köszönhetően, amely valójában egy madárinvázió. Ez a madár pedig a védett károkatona, s amikor az első csapatok megjelentek 1987-ben, az öreg halászok nem tudták meghatározni, hogy milyen új madarakat láttak? Ám egy év elteltével, amikor áttelelésre, azaz hat hónapra ismét megjelentek öt-hatezres létszámban, már minden vízi ember az ördögöt látta bennük. Szép sorban tűntek el a halfajok, elsőként a csuka, a süllő, majd a ponty, a kecsege és a márna. Már akkor gyanítottam, hogy e halászmadarak állnak a probléma mögött, ám voltak vélemények, melyek a túlhalászást okolták a halak eltűnéséért. Nemzeti parki státuszomnál fogva a Paksi Vízirendészet segítségével az országban elsőként rendet vágtunk az előző Halászati Tsz-ből kivált Kft-ben, és az írott törvénynek maradéktalanul érvényt szereztünk. Felszámoltuk a fokok lerekesztését, mondván, hogy az ivadék emiatt reked kint az ártéren, de kilométerszám foglaltuk le az átrekesztő leshálókat is. Ívás időben olyan folyamatos razziákat tartottunk, amelyeken a bárkák precíz átvizsgálásán túl még a halász hátizsákját is átmotoztuk. Állíthatom, hogy a halak ívásának folyamatát semmi nem zavarta innentől, ám a 2-3 éves folyamatos ellenőrzések, amelyekkel a halászokat illettük, nem javították a halállomány kondícióján. (A rendcsinálás stb. olyan jól sikerült, hogy 1995-ben bosszúból porig égették veránkai szállásomat a 800 ezer forintos szolgálati terepmotorommal együtt.)

Szerencsém volt még ismerni a 70-80-as éveket, amikor a hivatásos halászok például ívás időben fogták a legtöbb nemes halat, továbbá szinte nem volt szabály, amit betartottak volna, ám mégis hemzsegett a hal. Igaz, hogy nekik nem kellett a méreten aluli zsákmány, mert volt náluk nagyobb. Azt is tudni kell, hogy az elmúlt években legtöbbször jó volt az ívás, sőt ősszel jelentős számban foghatóak vissza az egynyaras ivadékok. Ám a szaporulat mindig októbertől márciusig tűnik el szőrén-szálán. Véleményen szerint nem kérdés, hogy a probléma zömét legalább 70%-ban a kormorán okozza. Az erre a törzsállományra leszűkült populációra már valóban negatívan hat az orvhalászat, de nem miattuk nincsen hal. Bátran kijelenthetjük, hogy 15 év alatt egyhuszadára csökkent a halállomány, és rendkívül hiányzik a madarak által elpusztított évi 1200-1500 tonna halivadék. Azt sem vizsgálta még senki, hogy milyen problémát okoz az, amikor a kormoránok a telelő és vermelő halakat a 4 C fokos vízből folyamatosan a 0 C fokos vízbe kergetik, s azok védekezésül gomolyagba tömörülve ledörgölik magukról a nyálkát, így prédájává válnak a fertőzéseknek. Továbbá meglepő, hogy nincs ezeknek a madaraknak természetes ellenségük. Andrásfalvy Bertalan professzorral egyszer azon elmélkedtünk, hogy a régi időkben miképpen tudott a madár és a halállomány egyensúlyban maradni. Nem fogják elhinni, de az ártéri ember volt a mérleg nyelve, aki fogyasztotta és gyűjtötte a kolóniákban fészkelő madarak tojását, és az azért nem pusztult ki, mert mindig volt olyan magas fészek, amelyet nem tudtak elérni. Tehát addig nem várható pozitív eredmény, amíg Európa-szerte egységesen nem fogunk össze, és nem kezdjük el gyéríteni e madarak számát, mégpedig jelentősen.

Végül kerüljön most középpontba a jövő, avagy milyen lehetőségeink vannak a negatív folyamatok megállítására, esetleg a javításra az én elképzelésem szerint. Induljunk ki egy utolsó visszatekintésből, vagyis hogy a folyóvölgy olyan, mint egy ember, és az emberre jellemző, korhoz kötődő ciklusok igen hasonlóak a folyó életében lejátszódó folyamatokhoz. A legnagyobb különbség talán abban rejlik, hogy míg az embernél úgy 100 év körüli a folyamat lejátszódása, addig a folyóvölgynél ez több ezer évre nyúlik el. A mi általunk vizsgált szűkebb régió a Duna hajdani sárközi területe, amelyet a bal parton Dunapataj, Kecel, Szeremle háromszög, jobb parton a Dunaföldvár, Szekszárd, Báta közti vonulat alkot. A térség ma szinte egysíkú, ám nem volt ez ilyen a folyóvölgy születésekor, azaz, amikor a Duna úgy döntött, hogy erre veszi útját. Mozaikosan természetes magaslatok, homokos hátak emelkedtek ki áradások idején a Duna vizéből. Ezek nem a folyó hordalékából épültek, hanem még a jégkorszak idején lezajló nagy vízáramlatok, illetve a történelem előtti idők homokviharai következtében születtek. Ezek a magaslatok a tíz métert meghaladóan is kiemelkedtek az alacsony ártéri szintekből, és ezt nevezhetnénk csecsemőkornak. A folyamatosan ismétlődő áradások mindinkább töltötték, magasították hordalékukkal a mély ártéri részeket, és az idő múlásával a magaslatok egyre inkább egy szintre kerültek a feltöltődött területekkel. Ez az öregedési folyamat egy lakatlan vidéken viszonylag gyors és teljesen természetes. De nem így van ott, ahol emberek élnek, és ahol az ember része a természetnek. Bölcs emberi haszonvétel szempontjából az említett folyamat igen káros, ezért azt lassítani kellett. Vélhetően ekkor találták ki őseink az ártéri fok-, illetve vízgazdálkodás művészetét. Igyekeztek minél kevesebb hordalékot kiengedni az alacsony ártérre, a hordalék zömét továbbvitették a folyó sodrásával. Az ártér gyors feliszapolódása két dolog miatt nem volt kívánatos. Az egyik a biztonság, ugyanis a magaslatokon húzódtak meg az emberi települések, és ezek a szintek csak akkor tudtak kimaradni az árvízi elöntésekből, ha kellően kiemelkedtek az alacsony ártérből, és volt a víznek elegendő áradási tere. A második szempont pedig a gazdálkodás hosszú távú feltételeinek fenntartása. Ugyanis a legértékesebb gazdálkodási terület az alacsony ártér volt, ezen belül is az elhagyott hajdani Dunamedrekből kialakult holtágak, amelyeket halastóként kezeltek. Az aranytojást tojó tyúkot pedig érdemes jól tartani és a hosszú életéért mindent megtenni. Ma a belső vizeinket megöli az irányítatlan hordalék, és a mérhetetlen mennyiségű védett növény, a sulyom. Őseink a sulyom elburjánzását a következőképpen tartották féken. A növény szelídgesztényéhez hasonló termésének érésekor hosszú kötelet vetettek végig a vízen, majd 2-2 pár lóval a kötelek végét meghúzatták. Az iszapból felszakadó növények tömegét kivontatták a térdig érő vízbe, majd ráhajtottak egy kétszáz fős mangalica kondát. Azt mondják az öregek, hogy a disznók szinte egy hónapig nem is jöttek ki a vízből, és annyit híztak a tömény fehérjétől, mint előtte fél év alatt.

Megállapíthatjuk, hogy a folyóvölgy öregedési, azaz feltöltődési folyamatát a bölcs emberi jelenlét jelentősen képes lassítani. Meg kell azonban jegyeznem, hogy amikor ma ilyen típusú emberi jelenlét híján van a gemenci térség, szinte a szemünk előtt tűnnek el a belső tavak, és válnak

egyik pillanatról a másikra rétté, majd erdővé. Drasztikusan fogynak az ártérre legjellemzőbb erdőtípusok, a füzesek, és már előrevetíthető az az állapot, amikor a térszintek egy síkba kerülnek, és az egész terület ún. magas ártér jelleget ölt. Ennek következtében a kemény lomb, a tölgy, kőris, szil lomberdők válnak uralkodóvá, és e feltöltődött hordalék síkon mellékágak nélkül végigvágtat majd a Duna. Ez az állapot pedig a halála egy folyóvölgynek, nevezetesen Európa egyik utolsó, legnagyobb ártéri élő rendszerének. Ennek bekövetkezte lehet 50-70 év is, ám ha őseink bölcsességét nem szégyelljük újra magunkévá tenni, akkor elnyújtható akár 150-200 évre is. Van egy mondás, hogy ne az ősöket kövesd, hanem amit azok is követtek. Ez azt jelenti, hogy nem fontos nekünk megállni, és majmolni az adott kor szintjét, mert ha vannak a technikának pozitív új vívmányai, akkor ezeket bátran hozzáépíthetjük a jó régihez. Senki ne gondolja, hogy a fokrendszerre épülő vízgazdálkodást régen a tudomány képviselői művelték, ezt a bölcsességet a természettel együtt rezdülő, a természet törvényeit átfogóan ismerő és tisztelő jobbágyok képviselték. Annak idején Herman Ottó sem értette, sajnos, hogy az ártéri halbőség nem isten áldása, hanem a fokgazdálkodás következménye. Azonnal megjegyzem, hogy ma már a tudomány bevonása nélkül elképzelhetetlen bármilyen természeti beavatkozás, de nem eshetünk át a ló másik oldalára, ugyanis a számítógépes modellezés nem mindig esik egybe a természetben zajló modellfolyamatokkal.

A következőkben az általam elképzelt lehetőségeket írom le, amelyeket nem hétvégi kutatókirándulások tapasztalataival támasztok alá. Egy dologgal sajnos mindannyiunknak ki kell békülni: a Duna többé nem fog a saját törvényei szerint új medreket vágni. Márpedig ha nem fog, akkor a régiek törvényszerűen el fognak tűnni, hiszen a nevükben is benne van: holtágak. Tudni kell, hogy az ártéri vegetációnak a legkritikusabb időszaka a július környékén kicsúcsosodó forróság idejére esik, amely általában együtt jár a Duna igen alacsony vízállásával. Ezt az aszályos időszakot enyhítette régen azoknak a mozaikosan elhelyezkedő tavaknak és holtágaknak sokasága, amelyek a környezetükbe vizet szivárogtatva táplálták a szomjazó gyökereket. Ma már belső vizeink rendre fogyatkoznak, és gyakran több kilométeres távolságban követik egymást. E néhány nagyobb víztestben, amelyek egyre sekélyebbek a feliszapolódás hatása, a fiatalítás, azaz úszós kotrás horribilis összegeket igényelne. Ráadásul a friss növényi korhadékos iszap elhelyezése nem megoldható, hiszen, úgymond, „veszélyes hulladéknak” számít, amíg nem megy át a levegővel való érintkezés melletti komposztálódás folyamatán. Aki ismeri a helyi népi elnevezéseket, az tudja, hogy a mai kisebb-nagyobb rétek sokasága 50-100 éve még élő víz volt. Nos, itt van a kulcsa a megoldásnak. Ha a Duna nem váj új medret, akkor vájjunk mi! Ezek a rétek, amelyeknek többségében – vegetációjukat tekintve – a homogén sás az uralkodó, nem éppen a biodiverzitás csúcsát jelentik. Tehát meg kell várni a nyár végi alacsony dunai vízállást, amikor a környező talajvíz is alászáll, és szárazföldi gépekkel az úszó kotrás költségeinek a töredékén természetszerű és formájú, több méter mély tavakat alakíthatunk ki. Ugyanakkor akár 2-300 méteres körzetben vadmentő dombok tucatjait alakíthatjuk ki, elkerülve az értelmetlen vadpusztulásokat. Ezen eljárással megsokszorozhatnánk belső vizeink számát, amely a nemzeti park élővilágának sokszínűségét is jelentősen, pozitívan befolyásolná. Meggyőződésem, hogy az ilyen komplex vizes élőhely-rekonstrukciókat az EU is lelkesen támogatná pályázatok útján.

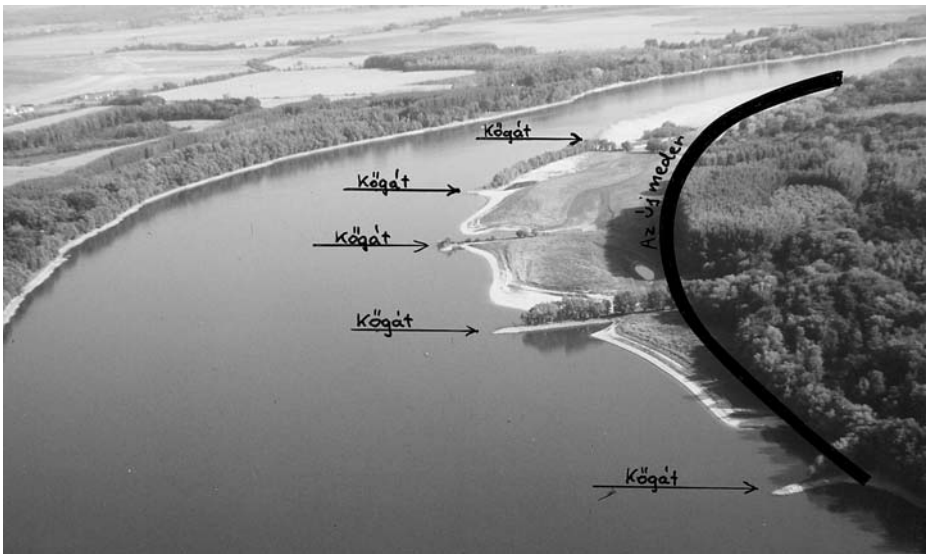

A kis-gemenci kanyarulatban létrehozható mellékág

De nézzünk egy másik lehetőséget. Az ötlet úgy 2000 táján született, ám amikor feletteseimnek vázoltam, a reakció az volt, hogy várjak még ezzel legalább 25 évet, mert a kivitelezésre ma nem sok esély van. Az elképzelés a következő. A gemenci térségben a Duna a nagyobb ívű kanyarulatait a folyószabályozók egymástól úgy 4-500 méterenként a folyásra merőlegesen elhelyezett kőgátakkal alakítják ki. Az egymás alatti kialakított kövezések csúcsai egymáshoz viszonyítva enyhe rádiuszt alkotnak. Ezen kőművek szerepe az, hogy a kőspiccek vonaláig az alattuk húzódó mederszakaszt hordalékkal feltöltsék, és kialakítsanak egy új, idealizált partvonalat. Ezek a nagy kanyarulatok a kialakításban már előrehaladott állapotban vannak, és az érvágás a következő. A kőgátak part felőli végénél kb. 20-25 méter széles nyílást kell kialakítani olyan mélységben és formában, amely nem sérti még a hajózás biztonságát, sem a folyószabályozás céljait. Ezzel a megoldással kb. 6 db 1-1,5 km hosszúságú mellékágat hozhatnánk létre sok apró szigettel együtt. Összességében 8-10 km hosszúságú mellékággal lehetnénk gazdagabbak elviselhető összegért. Tehát a negatív folyamatokat észrevehetően lassíthatjuk, nem beszélve arról, hogy a térség vízre járó rétegeinek szabadidős lehetőségeit jelentősen bővíthetjük (pl. horgászat). Az általunk kialakított új medrek feliszapolódásával sem kell foglalkoznunk, hiszen ezek nagyobb esésűek a mellettük folyó élő Dunánál, sőt inkább az történhet, hogy túlmélyülnek. Ám a kivett követ a nyílás mellett kell elhelyezni, hogy bármilyen későbbi korrekciót el lehessen végezni.

Végkövetkeztetésként megemlítem, hogy ez nem őserdő, hanem sok-sok évszázad óta formált és alakított, ember alkotta táj. Itt az emberek először a környezetüket gazdagították, majd gazdagodtak belőle ők is. És el kell gondolkodni, hogy emberrel vagy ember nélkül képzeljünk el egy védett természeti területet. Mert az ember Isten teremtését tovább is tudja teremteni, de el is tudja pusztítani azt.

Felső Barnabás

Apró csodák

Miskolczy Ferenc portré-karikatúrái a Tanítóképző munkatársairól (1955-1956)

Kedves Honpolgár Olvasók! A Türr István Múzeum apró csodákat bemutató sorozatában egy csuda csodát nézhetnek meg. Az 1970-es években került a múzeumba egy doszszié, melyben a következők olvashatók és láthatók: 44 rajz a tanítóképző tanárairól és személyzetéről az igazgatótól a fűtőig; egy alkalmi, humoros köszöntő és jellemrajz, melyet az akkori igazgató, Meleg József írt, valamint egy humoreszk, akkor aktuális rövidke színjáték, amit a tanítóképző tanárai és a segítő alkalmazottai játszottak *Soha többé háborút* címmel.

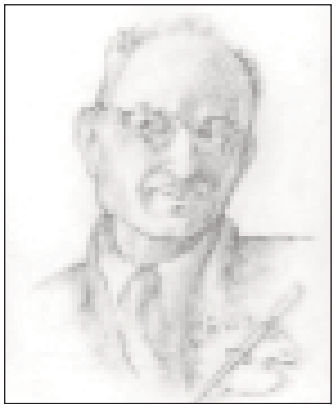

Miskolczy Ferenc
rajztanár

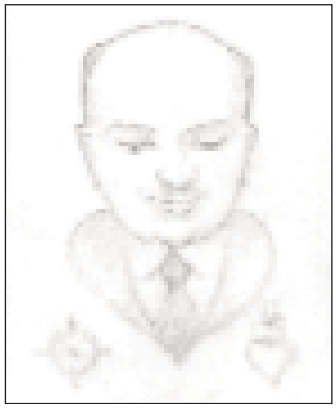

Meleg József
igazgató

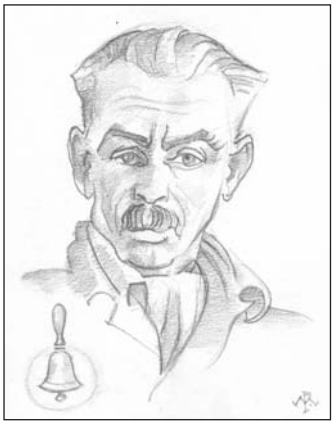

Sándor György
pedellus

Zrínyi Aladár
matematika

Aki készítette és megőrizte, a múzeumnak ajándékozta mindezt: Miskolczy Ferenc, 1955-ben a tanítóképző rajztanára.

A nyolcvanas évek második felében naponta betért a múzeumba a Bagolyvárból jövet, mert ebédért ment éthordójával, fényesre kopott barna bőr aktatáskájával, már meggörbült háttal a tanácsházára. Nem tudok elfogultság nélkül beszélni Miskolczy Ferencről, de úgy sem, hogy ne érezzem: Mennyi mindent nem kérdeztem meg tőle, mert nem gondoltam, hogy halandó.

Miskolczy Ferenc igen tehetséges művészként a végekre került Baját választotta élete helyszíneül. A művészetnek és városának, Bajának még nem volt alázatosabb szolgája és szolgálója. Jelky András szobra, melyet Medgyessy Ferenc készített, az ő tervezte földgömbbel vált Baja jelképévé; a hazánkban egyedülálló, modern első háborús emlékmű létrehozása nélküle lehetetlen lett volna, s a múzeumban őrzött, rendkívül értékes modern magyar képzőművészeti gyűjtemény, közte az Oltványi-gyűjtés szintén őt dicséri. Soha nem helyezte előtérbe magát, és sokszor mások aratták le munkájának gyümölcseit. Ő pedig szó nélkül elfogadta mindezt, rosszalló megjegyzést sohasem hallottam tőle.

Új arcát mutatjuk most meg, a néhány vonással karaktert teremtő, zseniális emberlátót. Ceruzarajzain, melyek hol kidolgozottak, hol csak néhány vonallal ábrázolók – ez utóbbiakból sejlik fel igazán emberismerete és művészi nagysága – , megjelennek a tanítóképző és a gyakorló iskola dolgozói. Mindegyik rajzon egy sajátos piktogram jelzi a beosztást, foglalkozást.

Meleg József igazgató rövid, humoros írásában így jellemzi Miskolczy Ferencet: „Ez itt a rajztanár. Egyébként ezeket a képeket ő rajzolta. Minden általa készített portrét fel lehetett ismerni, ha a név is alá volt írva. Állítólag igen rossz viszonyban volt Szent Péterrel, mert minden szűzből és angyalból félvilági nőt csinált, s ezeket a bűneit meg sem gyónta. Mi nagyon szerettük, mert műhelyében a fekete kutya farkától a hátulgombolós cilinderig minden található volt. Egyetlen nagy hibája volt, hogy összeférhetetlen természetű volt. Egyszer is azt mondta az egyik kollégájának: majd meggondolom…”

A régi tanítóképző jókedvét megidéző, június 14-én nyíló apró kiállításra hívom tisztelettel Baja város polgárait.

Merk Zsuzsa

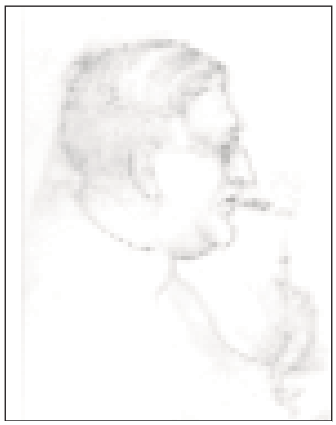

Losonczi György
gyakorlóiskolai nevelőtanár

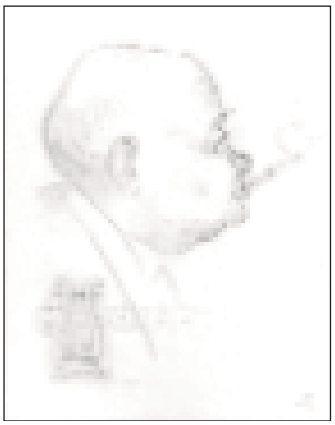

Herr György
ének-zene

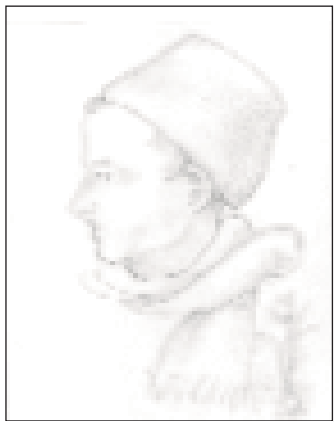

Dr. Balanyi László
biológia

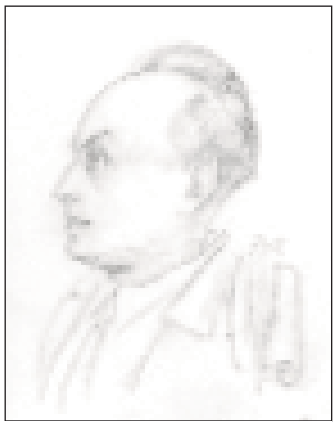

Fátrai Károly
magyar nyelv és irodalom

Tekenősbékaleves

Évekkel ezelőtt arról írtak a szakemberek, hogy Magyarországon – bár sok és finom hal kapható – az európai átlag alatt van a fogyasztás. A másik kifogás az volt, hogy – noha a régi szakácskönyvek száznál is több receptet közölnek – a legelőkelőbb halvendéglőkben és a családi asztalnál főtt hal, sült hal, esetleg ráchal a választék. Az utóbbi években mintha örvendetes javulásnak lennénk szemtanúi. A halászlének már nem csak kultusza, de népünnepélye is van, a halszakácskönyvek pedig egymást érik. Ez utóbbiakat lapozgatva – sőt a másfajta szakácskönyveket és a tv-műsorokat nézve – azt vettem észre, hogy már nem a „nagymama főztjét" közlik, tanítják, hanem saját kreativitásukat mutatják be, különösen, mióta a férfiak is átvették a főzőkanalat. Ebben a vetélkedőben segítenek az áruházláncok, melyekben a világ minden részén termő fűszerek és alapanyagok, tengeri herkentyűk kaphatók. Így aztán a magyar ételekbe már keleti fűszerek, balkáni sajtok, s ki tudja még, mik kerülnek. Sőt, azt vettem észre, hogy a lábasok, fazekak is kiszorultak a használatból (fazék csak spagettifőzéshez kell), egy, esetleg két serpenyővel minden csodaétel elkészíthető.

De nem is erről akartam írni.

Eszembe jutott, hogy boldogult egyetemista koromban, mikor havi 400 forint ösztöndíjból éltem, s a legjobb étteremben is 15 forintért lehetett egy menüt kapni, ha jobb dolgom nem volt (és 15 forintom sem), az Asztória étterem ajtajában dőzsöltem. Ez abból állt, hogy a kifüggesztett étlapról összeszámoltam, hogy hány forint árát tudnék éppen elfogyasztani. Egy ilyen alkalommal vettem észre: Teknősbékaleves 400 Ft. Hát ezt már nem, egy havi ösztöndíjamat egy tányér levesért nem adom! De izgatott a kérdés, hogy mi a fene lehet ez a leves. A kíváncsiság és szakmai tanulmányaim idővel választ adtak.

Amikor még a természet szabta meg, hogy hol legyen víz, hol erdő, legelő, szántó, bizony bőven volt a vízből, ha nem is olyan káros hatással, mint napjainkban. A vízben pedig mindenféle vízi állat, növény, melyek tulajdonjoga a földesurat illette, s az hasznosította is. A halászatot bérbe adta részért, pénzért, de sokszor szinte ingyen, hisz neki is csak egy gyomra volt. Az ártéri jobbágyok inkább csak ajándékhallal tartoztak az uraságnak. De a hal mellett ott volt a csík, a pióca (nadály) és a „tekenyősbéka" is. A kalocsai érsek pl. 1827-ben négy keceli lakosnak bérbe adta az uradalom vizeiben való teknősbéke fogást azzal, hogy áldozócsütörtök utáni hétfőn a hajósi kasznárságnak átadnak 40 pár teknőst. Más szerződésekben hol együtt jár a bérlettel, hol külön kell alkut kötni fogásukra. De mire kellett a teknősbéka? Kedvelt ajándék volt! akkor még nem találták ki a „korrupciót", de azt tudták, hogy a kocsi kerekét is kell kenni. Ha valakinek – akár magánembernek, akár testületnek – valami hivatalos elintéznivalója akadt, akkor illett „hazulról menni", mert akkor felkerült a kocsi saroglyájába egy hordócska jóféle bor, némi baromfi, esetleg egy dézsa csík, néhány teknősbéka, ahogy egyes falusi számadásból is kitűnik. Egyébként is fogyasztották, 1777-ben a Nagy- és Kissárrét környékéről 2000 (!) darabot szállítottak Esterházy Pál hercegi asztalára. A karcagi templom építésekor elkövetett szabálytalanságot az elöljárók 1743-ban egy szekér Bécsbe küldött teknősbékával igazították helyre. Levest készítettek belőle.

Az alföldi pásztorok a 20. század elején a moslékban tartottak egyet-egyet, az ilyen mosléktól – úgy tartották – a disznók jobban híznak. A teknőshéjjal fájós torkot, a tehén megdagadt tőgyét kenegették. A vére tályogot gyógyít, a tenyérbe bevarrott ujja, foga láthatatlanná tesz. Ennyire kiokosodva most már a receptre lettem kíváncsi. Milyen lehet az a teknősbékaleves, mely a vendéglőben ennyire drága, s az uraságok pedig ennyire kedvelték? Nem sok szerencsém volt. Csak az Ínyesmester 1934-ben kiadott szakácskönyvében találtam leírást, mint elmondja, először Bécsben, a Sacher vendéglőben evett ilyet, mert nálunk még az előkelő vendéglőkben sem főzték. Azt nem árulta el, hogy a receptet honnét vette.

A szegény teknőst tüzes lemezre kell tenni, akkor fejét kidugja, éles késsel, egy metszéssel elvágjuk, vérét felfogjuk. Forró sós vízben addig kell főzni, míg teknője leválik,akkor felvágjuk, jól megmossuk, kitisztítjuk, és kisebb kockákra aprítjuk. Ezalatt másik fazékban egy borjúfejet, ½ kiló marhafartővel főzünk zöldséges vízben. Ha a borjúfej már megfőtt, kivesszük, lefejtjük róla a húst, amit szintén kockára vagdalunk. Mikor a marhahús is megpuhult, azt is összevágjuk, s a háromféle összekevert hús megdarált fele részéből, 2-3 tojássárgával, borssal, sóval gombóckákat csinálunk vagy galuskákat szaggatunk, s belefőzzük a teknősbéke átszűrt levébe. 10 deka vajból világos rántást csinálunk, fölleresztjük az áttört zöldséges húslével, melyben a borjúfej főtt, 2 deci madeira borral. 1 deci konyakkal ízesítjük, borssal, rozmaringgal, kakukkfűvel, babérlevéllel – ha kell, sóval fűszerezzük, összevegyítjük a teknősbéka felfogott vérével, s azzal a lével, melybe már belefőztük a húsgaluskákat, belekeverjük a kockára vágott háromféle húst, és még egyszer fölforraljuk az egészet.

Ehhez az alábbi megjegyzéseim vannak: olyan az egész, mint Mátyás király kőlevese, hogy végül a követ ki is lehet venni, annyi minden más van benne, hogy az is elég. Mi sem bizonyítja jobban, mint hogy ez a szakácskönyv mindjárt azt is közli, hogy lehet hamis teknősbékalevest főzni: ugyanígy, csak teknősbéka nélkül!

Nincs az a pénz, amiért egy ilyen macerás levest megfőznék!

A másik észrevételem: Kíváncsi lennék arra a paraszasszonyra, aki a férje által a mocsárban fogott teknősbékával mindezt végigcsinálja! Hogy az érsek vagy a herceg udvari szakácsa így főzött volna, azt is kétlem. Hiszen, ha Esterházynak évi 2000 teknőst szállítottak be, egy egész gulyát kellett kiirtani a megfelelő mennyiségű leveshez. Inkább hiszek Ecsedi Istvánnak, aki 1933-ban azt írta, hogy „A teknősbékát ma is eszik vendéglőkben (Tiszántúlon)…" Kutatásaimban csak Orbán Gábor egykori daruvadásszal, ma öreg juhásszal találkoztam, aki elbeszélte, hogy ő sokat evett békát és szereti is… A világháborúban Volhiniában a társával leültek a mocsár partjára, és kurrogásszerűen fütyültek. Erre a teknősbéka a part felé úszott, mikor szárazra evickélt, kilökték a partra, fejét levágták, testét felkötötték egy vasvillára és a parázs felett forgatták, nagyot csattant a teknője és a lapátja levált. A puha testet forró vízbe mártották, és így lejött a bőre, ott maradt a szép fehér húsa. Az egyszál belét kihúzták, testét feldarabolták, hagymás zsírban megsütötték. Egyes faragópásztorok is fogják a teknősbékákat, levágják a fejét, tűzön melegítik, míg páncélja lejön, s abból faragják a karikásnyelek, botfejek berakásához szükséges alakokat.

A Szelidi-tó halászai 1984-ben azt mondták, hogy a teknőst ugyancsak moslékos dézsában tartották, aztán „megfőzték". Sajnos, akkor nem jegyeztem fel, hogy hogyan.

Nincs módom arra, hogy régi szakácskönyvekben keresgéljek, de azért találtam valamit: Szekula Teréz 1900-ban 5. kiadásban megjelent *Szegedi új szakácskönyvében* írja le a Teknősbéka forrázva elkészítésmódját: „Fejét, lábait és farkát vágjuk le, hagyjuk, hogy jól kivérezzen. Jól megmosva forraljuk sóval és egy marék száraz borsóval puhára, teknőjéből kifejtve epéjét óvatosan vegyük ki, s testét vágjuk négy részre. Most apróra vágott petrezselyem zöldjével készítsünk írósvajas rántást, adjunk hozzá párolt zöldborsót, öntsük fel borsó- vagy húslével, tegyük bele a teknősbéka húsát, és ha jól felforrt, tálaljuk."

Ugyanitt egy másik recept is: „Az előbbi módon előkészített teknősbékát megfőzzük, megtisztítjuk, négyfelé vágjuk, 4 tojást felütünk, a húst belemártjuk, finom zsemlemorzsával behintjük és friss zsírban pirosra sütjük. Petrezselyem zöldjével díszítjük."

Most már igazán szeretném tudni, mi volt az a speciális elkészítési mód, mellyel a teknősbéka olyan étellé vált, amiért a különleges ajándék rangot elérhette.

Szerencse, hogy ma a teknősbéka a védett állatok közt szerepel, s nincs kitéve ilyen veszélynek!

Solymos Ede

Védendő védtelenek: a nagy pávaszem

A kiterjesztett szárnyaival 15 centiméter fesztávolságot is elérő nagy pávaszem (Saturnia pyri) Európa legnagyobb lepkéje. Elnevezésének megfelelően a lepke mindegyik szárnyán egy-egy nagy, feketén gyűrűzött pávaszem látható. Külleme segíti rejtőzködését, környezetbe történő beleolvadását: szárnyainak alapszíne hamvasan barnásszürke, amelyeket a szemfoltok mellett barna vonalakkal határolt világos színű hullámos rajzolatok díszítenek. Az elülső szárnyak felső szegélye hamvasszürke, a csúcsnál lévő részük tarkább. A repülési időszak vége felé a szárnycsúcs már gyakran kissé szakadozott, töredezett (denevérekkel ütközve könnyen beszakad). Mind a négy szárny alsó részét széles, fehér-drapp sáv szegélyezi. A lepke zömök testét gyapjas szőrök borítják, rajzolatuk követi a szárny mintázatát; csápjai fésűsek és pödörnyelve csökevényes.

Az egynemzedékes nagy pávaszem petéiből június és augusztus között kikelő világoszöld hernyók csupasz testén tüskében végződő kék szemölcsök láthatók, oldalukon fehér vonal fut végig. Tápnövényeik főleg gyümölcsfák, de megtelepedhetnek más fajokon is (pl. füzeken, nyárfákon). Jelenlétük gyümölcsösökben esetenként kisebb kártétellel járhat együtt. A hernyóidőszak végére hosszúságuk elérheti a 12 centimétert (a faj e tekintetben szintén hazai csúcstartó). A hernyó a tápnövényén szőtt körte alakú gubóba bábozódva telel át, ebben az alakban esetenként több évig is elfekhet. Az időjárástól függően, de általában március második felétől látható lepkék júniusig repülnek. Májusban rajzanak: az illatanyagokat kibocsátó nőstényre a hímek több kilométer távolságból is képesek rátalálni. A csapongva repülő lepke csak a teljes sötétség beálltát követően, éjjel veszi birtokba a levegőt: éjfél körül jelenik meg, így alkalmazkodik életritmusával a környezeti tényezők periodikus változásához.

A pávaszemes szövőlepkefélék (Saturniidae) családjába tartozó – a Kárpát-medencében őshonos – nagy pávaszem Közép- és Dél-Európában, a Földközi-tenger környezetében, illetve Ázsia nyugati részén terjedt el. Abafi Aigner Lajos 1907-ben megjelent *Magyarország lepkéi* című könyvének 43. oldalán „márcziustól-májusig országszerte gyakori" kategóriával jellemezték előfordulását. Megritkulása a vegyszeres növényvédelem bevezetésével kezdődött. Napjainkban főleg felhagyott vagy vegyszermentesen kezelt gyümölcsösökben fordul elő, az Alföld keleti peremrészein megfigyelések szerint – a hazai átlaghoz képest – viszonylag többször pillanthatjuk meg. A kultúrtájon kívül megtalálható természetes élőhelyeken, például pusztai tölgyesekben is. Baján és környékén bárhol felbukkanhat, de nem gyakori.

Védett, természetvédelmi értéke 10 000 forint.

Dr. Nebojszki László

Pihenő nagy pávaszem

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, Bánáti Tibor, dr. Dániel József, Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita, dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János, dr. Nebojszki László, Schmidt Antal

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt.
Bajai Fiókja 11732033
Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.